

1269

R

ÓZSVÁRI-SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK A MAGYAR MŰVELŐDÉS-
TÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

---

28. SZÁM.

KÉZAI

ÉS A MAGYAR KRÓNIKÁK.

IRTA

FARKAS LÁSZLÓ.

SZEGED
1935.

KOLOZSVÁRI-SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK A MAGYAR MŰVELŐDÉS-
TÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

---

28. SZÁM.

KÉZAI

ÉS A MAGYAR KRÓNIKÁK.

IRTA

FARKAS LÁSZLÓ.

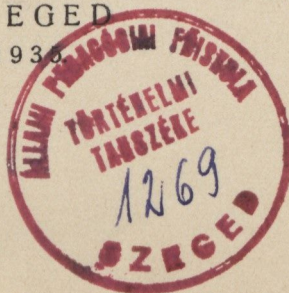
SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001066586

SZEGED

1936

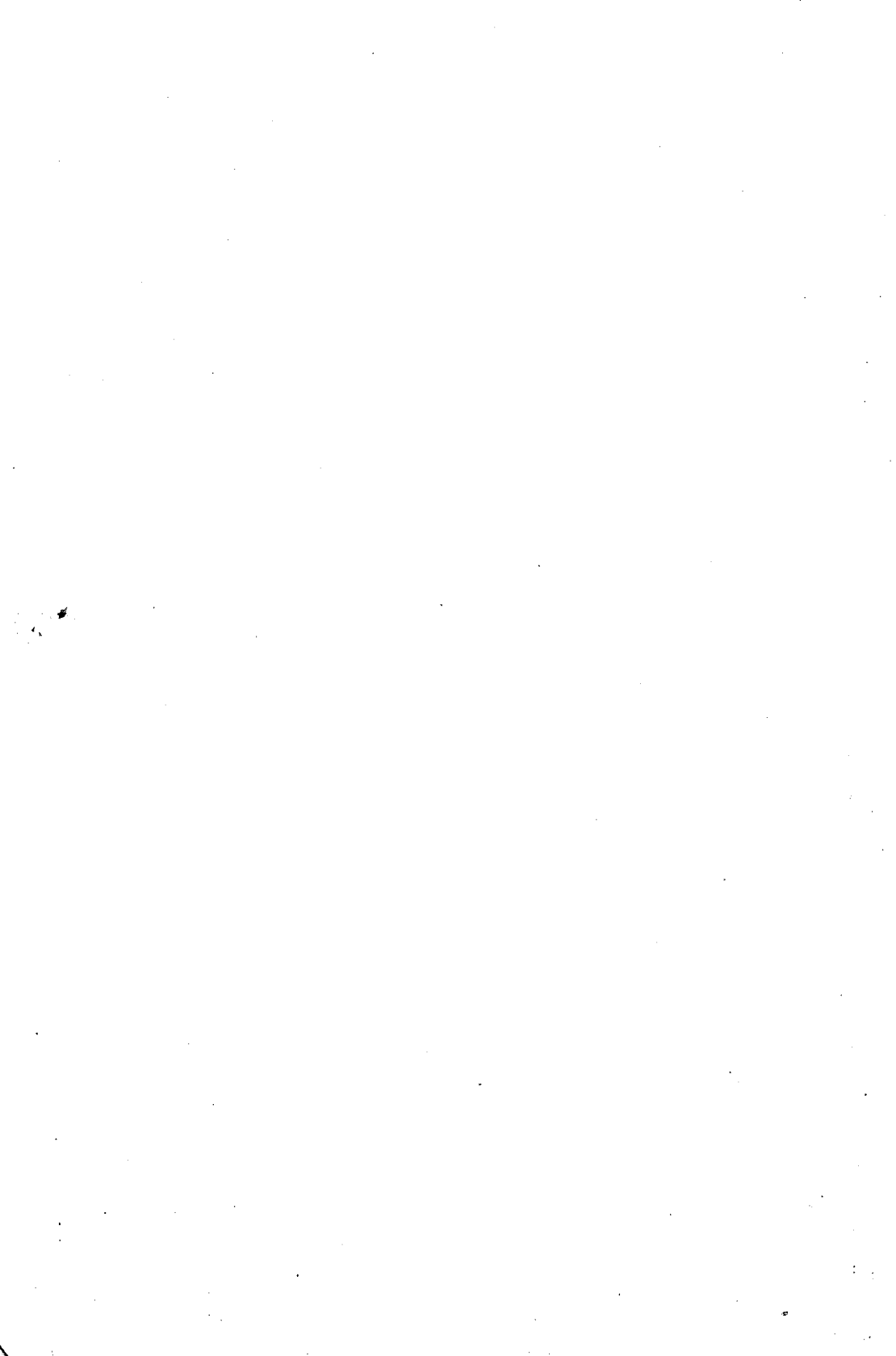

A szegedi Ferencz József Tudományegyetem Bölcsészeti-,
Nyelv- és Történettudományi Karához benyújtott doktori
értekezés.

B i r á l ó : Dr. *Erdélyi László* egy. ny. r. tanár.

Társbíráló : Dr. *Főgel József* egy. ny. r. tanár.

BEVEZETÉS.

A történelem a múlt rekonstruálásában az emberi szellem különböző megnyilvánulásaira támaszkodik. Ilyenek elsősorban az írott emlékek, az egykorú és közelkorú írók feljegyzései, vallomásai, azután a különféle alkotások, épületek, eszközök, melyek csak emberi szellem megnyilvánulásai lehetnek. Ezeknek segítségével férkőzik a letűnt korok szelleméhez, bevilágít a múlt társadalmak életébe, szokásaiba, intézményeibe, küzdelmébe és megalkotja egy-egy kor kultúr képét. Az írott források között nevezetesen a külön egyes adatokat nyújtó oklevelek, törvények, annalesek, másrészt az összefüggő elbeszéléseket, eseményeket tartalmazó krónikák, gesták, legendák és emlékiratok.

A magyar történetírás terén a különböző korokból származó sokféle írott források között fontosak a krónikák, melyek a középkori történelemírás legjellemzőbb szellemi termékei. Marczali azt írja, hogy „a krónikákat kell fő forrásnak tekintenünk nemzeti szellemünk fejlődésére nézve”.¹

Ezen egyoldalúnak, a krónikák értékét túlbecsülőnek játszó nyilatkozat mély és igaz jelentése az, hogy a nemzeti érzület az oklevelekben, törvényekben és más száraz évadatokban kevésbé tör elő, mint a gesta-szerű összefüggő krónikákban. Azért az ily nemzeti krónikák különös figyelmet érdemelnek.

A magyar krónikák megbecsülését méginkább követeli az a tudatunk, hogy mindent összevéve nem sok krónikánk van és ezek is voltaképpen csak egyetlen nemzeti hagyományt, egyetlen krónikát jelentenek: Kézai 1283. évi krónikáját, két nemzedékkel későbbi két folytatásával (1348, 1358) és bővítésével. A Kézai krónikát 80 évvel előzi meg III. Béla király P. nevű jegyzőjének, az u. n. Anonymus-

¹ Marczali: A magyar tört. kútfői az Árpádok korában. Budapest 1880. 38. lap.

nak bő honfoglalás története, amely legjobban III. Béla korának földrajzi, magyar társadalmi és néprajzi viszonyaira vet világot. De mindez kevés a szomszéd Német-, Olasz-, stb. nyugati, déli országok krónikákban, annalesekben való gazdagságához képest. Azt a keveset tehát, ami nemzeti krónikáinkban ránkmaradt, annál nagyobb szeretettel és figyelemmel kell megbecsülnünk, valamint azt az elég gazdag irodalmat is, amelyben történettudósaink a nemzeti krónika kérdéseit fölvetették és szívós küzdelmekben megvitatták, sőt immár tisztázták is, ámbár mindenkorra ki nem merítették.

A magyar krónikák, több mint másfél évszázados irodalmában felvetett kérdések között legtöbb vita a krónikák eredete körül folyt, különösen arról, hogy vajjon Kézai már egy kész, összefüggő krónika alapján készítette-e a maga munkáját, vagy pedig éppen az ő gestája az első magyar krónika, amelyet aztán folytattak és bővítettek a Budai és Képes krónika írói. Az eredet kutatására az a körülmény szolgáltatta az okot, hogy mind a tartalom, mind pedig a pontosabb szövegösszehasonlítás rávezette tudósainkat krónikáink közeli rokonságára. A másik dolog, amely körül élénk viták folytak: krónikáink két fő részének, a hun és a magyar krónikának egymáshoz való viszonya, mivel egyes tudósok a hun krónikát a magyar krónikától különálló és tőle függetlenül keletkezett munkának tekintik.

Ezen dolgozat keretében igyekszünk áttekintést adni krónikáink másfél évszázados irodalmáról, a krónikákat illető kérdések történetében összefoglalni a különböző véleményeket fejlődésük sorrendjében.¹ Igyekszünk továbbá a nézetek helyes és helytelen voltát is kimutatni és a tiszta képet megalkotni egyrészt a szerteágazó véleményekben, másrészt a krónikák fejlődésében.

---

¹ Domanovszky a Kézairól szóló tanulmányában (Kézai Simon mester krónikája 153—180. lap.) összefoglalta a régebbi irodalmat; az általa letárgyalt írókat csak röviden érintjük a teljesség kedvéért, egyesekkel azonban — célunknak megfelelően — nálánál behatóbban foglalkozunk.

I.

A HUN KRÓNKA EREDETE.

Tartalom szempontjából krónikáinkban két élesen elkülönülő részt különböztethetünk meg: *hun* és *magyar krónikát*. Az első rész a hun krónika lényege a hun magyar azonosság gondolata. Előadja a hunok és magyarok származását Hunortól és Magyartól, azután a Scythiába való vándorlás történetét, leírja Scythiát, majd elbeszéli a hunok bejövetelét Európába, Attila háborúit, halálát és eltemetését, végül a hun birodalom feloszlását, a Csaba-mondát és Szvatopluk uralmát Pannonia fölött a hun birodalom feloszlása után.

Terjedelme csaknem azonos valamennyi krónikavariánsban; Kézainál és a Bécsi képeskrónikában: huszonegy oldal, a Budai krónikában kissé több: huszonöt oldal a Mátyás Flórián-féle kiadásban és néhány lényegtelen eltérést figyelmen kívül hagyva, tartalmilag teljesen megegyeznek a különböző változatok.

Kisebb eltérés van Kézai és a bő krónikák között, Scythia leírásánál, a dél-itáliai kalandnál, a catalaunumi ütközetnél, az Attila-fiak küldelmének leírásánál, valamint a kronológiai adatokban, amely részekenél hol Kézai, hol pedig a bő krónikák előadása helyesebb.

A hun krónika a hun-magyar hagyományon épült fel a különböző külföldi írók: Justinus, Szent Jeromos, Jordanes, Sevillai Izidor és Viterbói Gottfried műveiből kölcsönzött részek kiegészítésével.

A hun krónika eredete és keletkezési körülményeinek eldöntésében igen változatos nézetkülönbség uralkodik történettudósaink között. Általában mégis két fő véleménycsoportot különböztethetünk meg: *az egyik szerint a hun krónika Kézai előtt és a magyar krónikától függetlenül íródott; a másik vélemény pedig igen helyesen azt tartja, hogy a hun krónika Kézai kompilációja és az ő magyar krónikájával együtt keletkezett.*

A hun krónikával kapcsolatosan a magyar történeti irodalmat élénk figyelemmel kísérő német írók is beleszóltak a Kézai-kérdés tisztázásába és sok tekintetben végeztek alapvető munkásságot. A vélemények szétágazók és az egyetértés nincs meg a tudósok között.

A HUN KRÓNIKÁNAK KÉZAINÁL RÉGIBB VOLTÁT VITATÓ VÉLEMÉNYEK.

Elsősorban azoknak az íróknak a nézeteit fogjuk megvilágítani, akik a hun krónikát *Kézai előtt* és a magyar krónikától *függetlenül* keletkezett műnek tekintik. Marczalival kell tanulmányunkat megkezdeni, mert ő volt az első, aki behatóbban foglalkozott a kérdés megoldásával.

1. **Marczali**¹ különválasztja a hun krónikát a magyar krónikától. Szerkesztését Szent Erzsébet korával hozza összefüggésbe és az 1230.-ik évet teszi meg íratási idejének, mivel a hun krónikának van néhány vonatkozása Thüringiára és Eisenachra, nevezetesen ott, ahol a hun krónika azt mondja, hogy Hunor és Magyar Perzsiában maradt testvéreinek ivadéakai alakra, termetre a hunokhoz hasonlók „*csak nyelvben különböznek, mint a szászok és thüringek és hogy Attila Eisenachban fényes udvart tart,*” és még a hét magyar mondáját is Eisenachhoz köti. Mindennek magyarázatát ő abban leli, hogy a hun krónikát olyan ember írta, aki különös érdeklődéssel viseltetett Thüringia és Eisenach iránt, tehát a hun krónika valószínűleg Szent Erzsébet környezetében élő német ember műve, aki azt 1230 körül írhatta (Szt. Erzsébet 1231-ben halt meg s 1235-ben avatták szentté).

Ez a thüningiai érdeklődés magyarországi írásban csakugyan feltűnő, s a hun krónika többi föld- és néprajzi adatai között kiemelkedik nagyobb közvetlenségével. Ennek okát méltán kereshetjük a Szent Erzsébet korában keletkezett magyarthüningiai kapcsolatokban, s a sajátosan magyar hun krónika írását joggal tesszük ez alapon Szent Erzsébet utáni időre.

¹ Marczali H.: Magy. tört. kútfői az Árpádok korában. Budapest 1880.

De ez kiterjed Kézai korára is, mely csak egy jó nemzedékkal esik hátrább Erzsébet szentté avatása után.

Scythia leírásából, a hunok útjából, valamint az ezzel kapcsolatosan feltűntetett etnográfiai viszonyokból Marczali Kelet-Európa tatárjárás előtti állapotára következtet, tehát szintén Erzsébet korára, az ő halála körüli és a tatárjárás előtti időre, vagyis 1230 tájára.

Csak hogy az akkor létrejött és fennállott keleteurópai viszonyok híre eljuthatott, mint régiség Kézaihoz is, aki a hunok történetében mindenesetre régi dolgokat akart elmondani, olyanokat, melyek a nemzet *származásával* kapcsolatosak. Mi azt mondjuk, hogy a Scythiával kapcsolatosan leírt etnográfiai viszonyok nem ellenkeznek IV. László korával sem, mert eleve valószínű, hogy a hun krónika írója a Scythiára vonatkozó értesülését valamely korábbi leírásból merítette, amint azt a hun krónika legújabb vizsgálata bőven és meggyőzően igazolta.¹ A hunok útjához pedig a legvalószínűbb az, hogy a tatárok útja szolgáltatta az analógiát és így már a hun krónika keletkezése 1242-nél későbbre kerül.

Scythia leírásánál a hun krónika keletkezési korának meghatározására — amint Erdélyi mondja, — az a mondat ad még későbbre szóló felvilágosítást, *hogy ott 108 tartomány van, mert ennyi nemzetség származott Hunor és Magyar-tól és hogy ennyi és nem több nemzetsége van a tiszta Magyarországnak.*² A hun krónika ezen adatai a XIII. század végére, Kézai korára utalnak. „Az idő — mondja Erdélyi, — amikor 108-ra szaporodott a tiszta magyar nemzetségek száma, s amikor a jövevény és hadifogoly eredetű nemes és lovag nemzetségek száma is közel 70; ez az idő krónikánk Scythia leírásának ideje, nem lehet korábbi Kézai idejénél.”³

Marczali szerint a Nibelung ének kapcsolata is amellett

¹ Deér József: Scythia leírása a Gesta Ungarorumban. Magy. Könyvszemle. 1930. 3. 4. füzet.

² M. Floriánus: Hist. Hung. Fontes Domestici. Lipsiae 1883. I.—II. k. 57. lap.

³ Erdélyi L.: Krónikáink atyja Kézai. Szeged. 1933. 9. lap.

tanúskodik, hogy a hun krónikát német ember írta. Más következtetéseket von le e kérdésben Domanovszky, ki alapos tanulmányában a filológiai módszert alkalmazza.

2. Domanovszky¹ a ma ismeretes hun krónika variánsok legközvetlenebb őseinek egy V. *Isvánkori krónikát* tételez fel, melyből szerinte a három krónika variánsnak nemcsak az első része, a hun krónika, hanem a magyar krónika is származott. Az V. Isvánkori krónika különálló és más korban keletkezett részének tekinti a hun krónikát. Íratási idejéről a XII. század végét veszi. Heineman érveire, melyekkel majd később fogunk foglalkozni és amelyek szerint a hun krónika nem létezhetett Kézai előtt, mert Anonymusnál, Alberiknél és a lengyel-magyar krónikában még nincs hun krónika azt feleli, hogy ez még nem bizonyítja, hogy különállón már akkor is nem létezett volna. „Az pedig, hogy Kézai a hun krónika szerzőjeként nevezné meg magát, egyáltalán nem áll. Kézai csak a dedicatióban nevezi meg magát szerző gyanánt, am az egész műre szól.”²

A hun krónikában levő korhatározó adatokat, az Ó-Buda megemlítését, mely mutatja, hogy 1255 előtt nem keletkezhetett, sőt — amint Karácsonyi mondja³ — egy bizonyos időnek még el is kellett telni, hogy az elnevezés oly réginek tűnjék, hogy ezt az író mint régiséget már Attila korában meglevőnek képzelje, továbbá a Miramammona szultán említesét, mely az 1143—1234 között uralkodó marokkói khalifák Emir al Mumenin címéből torzult és amely szintén mutatja, hogy nagy idő telt el addig, ami alatt ez feledésbe ment és a hun krónika írója előtt a cím már, mint személynév tűnik fel, ő avval üti el, hogy ezek későbbi betoldások: az V. Istvánkori szerkesztő toldotta be, illetőleg változtatta meg a régi elnevezést.

¹ Domanovszky S.: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906.

² Domanovszky S.: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 73. lap.

³ Karácsonyi János: A székelyek eredete és Erdélybe való telepítése. Budapest. 1905. 8. lap.

A sok helyi vonatkozás Dunántúllal, mely azt mutatja, hogy Kézai a szerkesztő, mert ő dunántúli ember volt és éppen arról a vidékről való, mely sokat szerepel a hunokkal kapcsolatban, Domanovszky szerint nem okvetlen Kézai mellett tanúskodik, hanem tanúskodhatik az az V. Istvánkori ősforrás melleit is, mert annak a szerzője ép úgy lehetett dunántúli ember, mint ahogy Kézai az volt és így ez itatta át a hun krónikát dunántúli vonatkozásokkal, mely azonban eredhet onnan is, hogy a hun hagyomány Dunántúlon lokalizálódott.

Ebben igaz van Domanovszkynak, azonban mindenesetre érdekes, hogy az V. Istvánkori író földrajzi ismeretsége éppen arra a területre illik, ahonnan Kézai is származik: Tárnokvölgy, Keveaszó, Százhalom, mely helyek minduntalan kapcsolatban vannak a hunok háborúival; Százhalomnál találkoznak és a hunok ellen szövetkeznek a német Detrik és a longobard Macrinus seregei; Detrik a hunok támadásaitól elkeseredve, Tárnokvölgy síkjára húzódott és ott megverte a hunokat; a hunok halottaikat Tárnokvölgyben temették el, amely területet azon időtől fogva Keveaszónak nevezték, Keve kapitányról stb. mondja a hun krónika.

Ezeknek a helyeknek ismerete és emlegetése Kézaira vallanak, amint azt Karácsonyi¹ is hirdette és Csánki Dezső bebizonyította, hogy Kézai arról a területről való volt: Kéza faluból származott, a mai Ginza pusztáról.²

* * *

Domanovszky a három krónika variáns hun krónikája közül a *Budai krónikában levő változatot tartja eredetinek*, az általa feltételezett ősforráshoz közelebbállónak. A kronológiában és egyes helyeken ugyanis különbségek mutatkoznak Kézai és a bő szövegezésű krónikák között, melyeknél a helyességet és az eredetiséget a bő krónikáknak tulajdonítja. „Magának a Kézai szövegének pongyolasága, de amellett mégis nagy hasonlatossága a többi krónikához, legalább is

¹ Karácsonyi János: A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Budapest. 1903. 11. lap.

² V. ö. Századok. Budapest. 1903. 885. lap.

sejteti, hogy az alapszöveg az utóbbiakhoz, tehát a bővebb szövegezéshez állhatott közelebb.“¹

Ilyen szövegromlást és módosítást lát Kézaiiban a következő helyeknél.

Scythiát valamennyi krónika déli tartománynak írja le, csak Kézai mondja a forró égővtől messze fekvőnek; *Scythia* felosztásáról (108 tartományra) Kézai ezen a helyen nem szól, hanem a fejezet végén említi meg és hozzáfűggeszti még, hogy a felosztás a 108 magyar nemzetség szerint van, mert ennyi tiszta nemzetség van Hunortól és Magyartól.

Szerinte ezekben *Kézai módosított*, mert így jobban elérte célját, „hogy nemzeti büszkeséggel utasítsa el a 108 nemzetség kötelékein kívül állók igaz magyar eredetét.“²

Szövegromlást lát Kézainál a *hunok bejövetelének dátumában*. Kézai ugyanis 700-at ír, a többi krónika 328-as és a Képes krónika 373-as évszáma helyett. Helyesnek, illetőleg eredetinek a Budai krónika 328-as évszámát tartja.

Ujabbán Madzsar³ felhívta a figyelmet arra, hogy a Kézainál levő 700-as évszám helyesebb, illetőleg logikusabb a magyarok bejövetelének Kézainál 872-re, a többi krónikánál 887-re tett évszámához viszonyítva. A krónikák előadása szerint ugyanis a magyarok bejövetele alig több, mint 10 évvel Attila fiainak viszálykodása után történt és a honfoglaló magyarok között ott szerepel Attila unokája Edemen is, ami összeegyeztethető Kézai 700-as évszámával, de érthetetlen a 328-as és a 373-as évszámból kifolyólag.

Domanovszky legújabbán megjelent tanulmányában⁴ nem találja Madzsar érvelését helytállónak és ismételten előbbi állítása mellett foglal állást, mert szerinte igaz ugyan, hogy

¹ Domanovszky S.: Kézai Simon mester krónikája. Budapest 1906. 74. lap.

² Domanovszky S.: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 44. lap.

³ Madzsar Imre: A hunkrónika szerzője. Tört. Szemle. 1922. 89. lap.

⁴ Domanovszky S.: Kézai és a hun krónika. Károlyi Emlékkönyv. Budapest. 1933. 115. lap.

a honfoglalás csak 10 évvel történt később Attila fiainak háborúja után a krónikák elbeszélése szerint, de a bő krónikában az van, hogy Csaba Attila halála után 13 évig Görögországban maradt, azután egy évig tartott visszaköltözése Scythiába, itt a kharezmín törzsből megnősült és ebből a házasságból született Edemen. „Miért tudott volna tehát éppen a 700-as időmeghatározásnál számítani, ha itt nem tudott?”¹ kérdezi.

Csak hogy először is Kézaiban nincs meg, hogy Csaba meddig maradt Görögországban, másodszor pedig Edemenről azt olvassuk, hogy amikor a magyarok másodszor visszatértek Pannoniába, Edemen atyjának és anyjának nagy rokonságával költözött vissza. Tehát Kézaiban nem találunk semmi olyan zavaró körülményt, ami ellentétben állana a magyarok bejövetele és Edemen szerepeltetése között. Csatlakozhatunk tehát Madzsar azon megállapításához, hogy a Kézainál levő 700-as időmeghatározás az eredeti és a Nagy Lajoskori szerkesztés írója helyesebb történeti ismeretei alapján ezt a számot 328-ra, vagy 373-ra változtatta, nem gondolva arra, hogy ennek a tíz évi időköz és Edemen szereplése ellentmond.²

Érthetetlen, hogy miben látja Domanovszky a következő helyeknél a Kézai szöveg romlottságát, ahol az író a hunok kapitányait sorolja fel:³

A bő krónika :

... capitaneis constitutis *Bele* filio *Chele*, de genere *Zemeyn* oriundo, *Keve* et *Kadicha* eiusdem fratribus, *Ethela*, *Keve* et *Buda*, filiis Bendekuz de genere Erd...

Kézai:

... capitaneos inter se, seu duces vel principes prefece-runt, quorum unus *Vela* fuit *Thele* filius ex genere *Zemem* oriundus, cuius fratres *Cuue* et *Caducha* ambe capitanei, Quarti vero ducis nomen *Ethela* fuit Bendacuz filius,

¹ Domanovszky S.: Károlyi Emlékkönyv. 115. lap.

² Madzsar: A hun krónika szerzője. Tört. Szemle. 90. lap.

³ Domanovszky S.: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 50--51. lap.

cuius fratres *Renna* et Buda
uterque duces extitere de ge-
nere Erd oriundi . . .

Hiszen a tartalomban semmi különbség nincs, mind-
össze a nevek kiírása különbözik *Bele-Vela*; *Chele-Thele*,
Keve-Cuue; *Kadicha-Caducha* stb. azonkívül Kézai Ethela
testvéréről megemlíti Rennát.

Párhuzamba állítja Domanovszky Attila címére vonat-
kozó részeket is ilyenképen: ¹

A bő krónika.

Kézai.

vocarique se faciens regem
Hungarorum, metum orbis,
flagellum dei: Attila dei gra-
tia filius Bendekuz, nepos
magni Nemroth, nutritus in
Engaddi, rex Hunorum, Me-
dorum et Gothorum, metus
orbis terre et flagellum dei.

Ipse autem se ipsum Hu-
norum regem, metus orbis,
flagellum dei a subiectis suis
fecit appellari.

Erről azt állítja, hogy Kézai rontott az eredeti szöve-
gen, bár a párhuzamba állítás azt mutatja, hogy Kézai rövi-
den, egyszerűen közli Attila címét, míg a bő krónika bőven
és az oklevél formulák mintájára adja úgy azt a jellemzést.
Ha eredetiség szempontjából ítéljük meg e címzéseket, akkor
Kézai javára kell döntenünk, mert a bő krónikán meglátszik,
hogy a Kézainál levő alakot bővíti és ezt ismételéssel éri el.

Még egy párhuzamba állítást közöl Domanovszky, ahol
bizonyos eltérések vannak Kézai és a bővebb szövegezésű
krónika között. Ez a következő: ²

¹ Domanovszky S.: Kézai Simon mester krónikája. Budapest.
1906. 51. lap.

² Domanovszky S.: Kézai Simon mester krónikája. Budapest.
1906. 64. lap.

A bő krónikák :

Quam quidam rex gothorum, nomine Archelaus, primo volens capere, diu obsessam, non potuit ; demum metus orbis expugnavit, cuius nempe incole per hunos expulsi, nunc habitant Papie in Italia, iuxta flumen Picini.

Kézai :

Quam quidem Archelaus rex primitus deuastauit, sed postea per Hunos de Pannonia expelluntur, nuncque litorea fluuii Pycini habitare dinoscuntur, qui et dicuntur Papienses.

Különbözik a két szöveg abban, hogy a bő krónikák szerint Archelaus nem tudta bevenni a várat, Kézai szerint pedig a várat elpusztította. Nehéz itt eldönteni, hogy melyik a helyes, mert történelmileg egyik állítást sem lehet igazolni. Ezért az egyik époly rossz, mint a másik, vagy amint Madzsar mondja : „*Minthogy képzeletbeli eseményről van szó, egyik tudósítás épen olyan jó, illetve rossz lehet, mint a másik.*“¹

Különböznek a krónikák Attila fiai viszálykodásának elbeszélésénél is. A bő krónikák elbeszélése szerint először volt a nagy vérontás, mely a Duna vizét 15 napig ihatatlanná tette és csak azután van elmondva, hogy a küzdelemben először Csaba győzött, majd pedig Aladár. Ezzel szemben Kézai úgy adja elő a dolgot, hogy először Csaba győzött, azután a Sicambria melletti csatában, mely 15 napig tartott, Aladár. Domanovszky itt is a bő krónikák javára dönt és Kézait hibáztatja, aki — szerinte — félre értette a bő krónikák változatát és abból, hogy a Duna vize 15 napig ihatatlan lett, ő 15 napig tartó csatát alakított.

Itt megint utalnunk kell Madzsar megállapítására, aki ennél a helynél is támadja Domanovszkynak a bő krónikák helyességét bizonyító érvelését. Madzsar azt állítja, hogy ennél a helynél Kézai a helyes.² A bő krónikák ugyanis nyomtatékosan állítják, hogy Detricus Sicambiában Aladárhoz

¹ Madzsar Imre : A hun krónika szerzője. Tört. Szemle. 1922. 98. lap.

² A hun krónika szerzője. 98. lap.

csatlakozott (illo tempore Sicambrie Aladario adherebat), aminek ellentmond az a másik fordulat, mely szerint Csaba Detricus árulása folytán vesztette el utolsó csatáját; Kézai csak annyit mond, hogy Detricus Aladárhoz húzott (favebat Aladario), ami alatt nem külsőleg látható csatlakozást, határozott átpártolást kell érteni, hanem csak lelki vonzódást. Helyesebbnek tartja itt Kézai szövegét azért is, mivel itt az ütközet két csatából áll; az elsőben Csaba győz, a másik Krimhild csatája, melyben pedig Aladár győz. A bő krónikák szerint csak egy csata volt, Krimhild csatája, melyben mindig Csaba győz és csak a pártütés miatt, legvégül hanyatlik le szerencséje. Eredetibbnek tartja végül azért is, mivel Kézai a két csata között 15 napot mond, a másik ellenben nem beszél az időtartamról, hanem a 15 napot a véráradatra és a Duna vizének ihatatlanságára vonatkoztatja, ami Kézainál csak több napra van téve.

Domanovszky legújabb tanulmányában ¹ ismét azt állapítja meg, hogy a bő krónika előadása helyesebb. Nincs ellentmondás Detricus árulásának említésében, mert ezzel az író csak Detrik ellenséges magatartását akarta szemléltetni. Helytelen Kézainál a 15 napos csata említése, mert abban az időben nem gondolhattak 15 napig tartó csatára, hiszen a catalaunumi ütközet is csak „a mane usque ad noctem” tartott.

Helyesség szempontjából kétségtelenül igaza van Domanovszkynak ennél a résznél, de ebből még nem lehet következtetni azt, hogy a bő krónika szövege régibb Kézainál. Hibák és tévedések előfordulnak Kézainál éppúgy, mint a bő krónikákban, de a hun krónika eredetére ezekből messzebbmenő következtetéseket nem lehet vonni.

Nem bizonyítja a bő krónikák elsőségét, illetőleg eredetiségét Domanovszky szöveg összehasonlításának azon eredménye sem, hogy a *bő krónika szövege közelebb áll a külföldi forrásokhoz* (pl. Scythia leírásánál Justinus művéhez), mint Kézai, mert a Kézai-féle variánsban is van

¹ Kézai és a hun krónika. Károlyi Emlékkönyv. 1933. 118-119. lap.

nak oly helyek, ahol meg ez áll közelebb a külföldi forráshoz. Így Kézai Viterbói Gottfried nyomán oly jellemzését adja Attilának, amely a bő krónikákban nincs meg, ámbár ennél a résznél Kézai is csak tartalmilag egyezik a külföldi forrással és csak némely szó egyezik.¹ Kézainál ezt olvassuk Attiláról:

„Erat enim rex Ethela colore teter,
oculis nigris et furiosis, pectore
lato, elatus incessu, *statura brevis*,
barbam prolixam cum Hunis deferebat.“

„Ethela ugyanis barna színű, fekete és villogó szemű, széles mellű, büszke járású, *alacsony természetű* volt, és mint a hunok, hosszú szakált viselt.“

Ezt a jellemzést kihagyta a Nagy Lajoskori I.—II. bővítő, ami vagy véletlen, vagy pedig tudatos kihagyás. Ez utóbbi valószínű. A Nagy Lajos kori írók nem fogadták el, a híres világverő Attilát alacsony természetűnek és hosszú szakállúnak. Kézai látott ilyen nagyszakállú hőst, Csák Mátyus nádort, ki az 1278. évi dürnkruti csata vezére volt.

Amikor Domanovszky a hun krónika Budai krónikában levő változatát jobbnak tartja a Kézai-féle variánsnál, akkor ezzel szemben felhívjuk a figyelmet arra, hogy a hibák és tévedések megmagyarázhatók Kézainál, mert ő írta az első krónikát, nem ismerve más összefüggő hun-magyar históriát és ezen krónikát szétszórt adatok alapján írta meg. A hibák tehát nála könnyebben becsúszhattak, míg az utánna készülő és itt-ott vitatkozó, kritikus bő krónikák már inkább észrevehették a hibákat és a zavarosabb részeket érthetőbb, logikusabb formába önthették, mert ott volt már előttük a kész munka: Kézai krónikája, melyet azután az eredeti források felhasználásával átdolgoztak és kibővítettek, de természetesen még így is vannak bennük hibák.

¹ A részletes párhuzamba állítást, lásd Domanovszky tanulmányát. Kézai Simon mester krónikája. 52. lap.

3. Hóman Bálint¹ a hun krónika eredetét egy Szent László-kori műre, a „*Gesta Ungarorum*”ra” vezeti vissza, melyben ő már feltételezi a hun krónikát. Erre a gondolatra az vezette, hogy a hun krónika és Anonymusnak a hunokra vonatkozó tudósításainál szövegrokonságot fedezett fel, vagyis hogy Anonymus és a hun krónika a hunhagyomány egyes adatát, hasonló tartalommal és hasonló szavakkal mondja el.

A következőkben bemutatunk néhány ilyen helyet, melyek alapján Hóman feltételezi, hogy Anonymus és a hun krónika írója egy közös elveszett műből dolgozott, melyben már meg volt a hun krónika.

Hunor és Magyar származásánál ezt találjuk Hóman munkájában:

Anonymus.

Primus rex Scythiae fuit *Magog*... et gensilla a *Magog* vocata est *Moger*. A cuius progenie descendit... rex *Attila*... longo autem post tempore... *Ugek* pater *Almi* ducis... *Athile* regis... progenie dux *Almus*, pater *Arpad* descendit...

XX. *Athile* regis, qui *flagellum Dei* dicebatur.

Vagy például az Ó-Buda elnevezés keletkezésénél:

A hun krónika.

Nemroth... duos filios, *Hunor* scilicet et *Magor* de *Enech* sua coniunge generavit, ex quibus *Huni* sive *Hungari* sunt egressi.

18. I. *Attila* rex *Hungarorum*... *flagellum dei*.

Anonymus.

I. Rex *Attila*... regalem sibi locum constituit, iuxta *Danubiam* que per linguam *Hungaricam* dicitur nunc *Buduvar*

A hun krónika.

24. lap. *Buda*... *Sicambriam* suo nomine fecerat nominari *Buda-Vara*... *Teutonici* interdictum formidantes, *Ecilburg*

¹ Hóman B.: A Szent László-kori *Gesta Ungarorum* és XII.-XIII. századi leszármazói. Budapest. 1925.

et a *Teothonicis Ecilburgu* vo- eam vocant, id est urbs Atile,
catur. Hungari vero... adhuc eam
Ó-Budam usque hodie vocant.

Hóman ezeknek a hasonló tartalmú részeknek nagy jelentőséget tulajdonít.¹

Az összehasonlítás jól mutatja, hogy közös írott forrásból nem származhattak, mert némelyekben csak az elbeszélés tárgya, másokban egy-két rokon név hasonlítható össze (Magog, Moger, Mogor), más fontos nevek vagy hiányoznak (Nemroth, Enech, Hunor), vagy különböznek és a tudakos szóhasználatból, iskolás okoskodásból származnak, de nem írott ősforrásból, legfeljebb bibliát magyarázó régi külföldi könyvekből (Josephus Hieronymus, Isidorus). A „flagellum Dei” pedig külföldi krónikákból származik és onnan került a magyar írókhoz. De oly szoros kapcsolat és szó szerinti egyezés, mely világosan mutatná egy írott, régibb közös forrás közvetlen átvételét: egyáltalán nincs Anonymus és a hun krónika között. A hagyomány élt Anonymus előtt és után is, Kézai korában és még később is és így került bele azután a hunokra vonatkozó némely nevezetesebb esemény nagyjában hasonló tartalommal, a hun krónikába. Ellene mond annak, hogy Anonymus és a hun krónika írója ugyanazon forrásból dolgoztak, különösképp az, hogy Anonymusnál csak néhány szó van a hunokról, míg a hun krónika részletesen beszél el a hunok összes viselt dolgait. Ha Anonymus előtt nem a Scythiáról szóló külföldi könyv, hanem a magyarosan átdolgozó s bővítő hun krónika régibb írott eredetije feküdt volna, lehetetlen, hogy ebből a kéziratból bőven ne merítsen.

A hun krónikát Hóman nem a mai formájában képzei el a Szent Lászlókorai Gestában, hanem úgy véli, hogy a ráknarandt hun krónikát Kézai szerkesztette, mert a Gestában csak kevés adat állt rendelkezésére a hunokra vonatkozólag,

¹ Itt csak a legjobban egyező részeket ragadtuk ki Hóman összehasonlító eljárásából, a többiekben még kevésbé szemléletes a szövegek rokonsága. V. ö. Szent László kori Gesta Ungarorum. 50—54. lap.

ezért az itt nyert adatokat máshonnan szerzett adatokkal kibővítve írta meg a hunok történetét. A következő adatokból szerkesztettnek véli a Gesta S. Ladislaiban meglevő hun krónikát.

Az első rész Attila jellemzéséig nagyobbára a *Gestából való*. Innen való a genesis, Scythia és a vándorlások leírása. Ezeket azután kiegészítette a külföldi krónikásoktól nyert ismeretekkel. Attila és Blédáról szóló értesítést *Jordanestől vette az író* és általában Attila harcairól szóló részt *külföldi krónikák* után írta (Viterbói Gottfried, Sigebert). Mindezeket azután kiegészítette a Gesta magyar vonatkozású adataival és nemcsak a honfoglaláskori részeket használta fel, hanem a későbbi, *X.—XI. századi eseményeket is* és ezeket a hun korba visszavetítve, a hun krónika keretébe foglalta. Így a hadba hívogató szertartás leírása a Vátha-féle lázadás mintájára készült, a hunok pannoniai harcaihoz szerinte Aba Sámuel és Henrik császár harcai szolgáltatták az analógiát, Attila fiai harcához pedig Géza és Salamon harcai; Detricus személyét Vid képére rajzolta meg, sőt a kapitány, bíró (rector) választás is a Gestából való.

Ha azonban a kapitány, bíró (rector) választás és a communitas a Gestából származik, akkor a Gestát semmi esetre sem írhatták Szent László korában és akkor a hun krónika számai sem vezethettek Szent László korába, mert a communitas 1200 körül kezd városi autonómiát jelenteni¹ és ott választottak rektort és kapitányokat. De a hun krónikában feltüntetett állapotok is a X—XI. századinál jóval későbbi korjegyeket mutatnak, amint ezt Erdélyi megállapítja, amikor egyenesen Kézai korára következtet belőlük² Anonymus még az ország előkelőivel, primásaival választatja meg a rectorokat; a communitas alatt ő a primások communis, közös tanácsát érti, Kézainál, illetőleg a hun krónikában már a nép dönt, a communitas

¹ Erdélyi L.: Igaz történetet tanítsunk. Szeged. 1932. 9—10. lap.

² Krónikáink atyja Kézai. 9—10. lap.

alatt pedig oly népközösséget ért, amilyen a szerviensek fehervári, szentistván-napi gyűlésén, táborozásain lázongott, ítélkezett, választott kapitányokat, fenyegetőzött és hallgatta szónokait a fából rögtönzött szószékekről. Így képzelte el Kézai a Vátha János-féle pogány-magyar lázadás fehervári jeleneteit is. I. Béla király alatt, ahogy ő maga és idősebb kortársai látták és hallották IV. Béla alatt.

Hóman szerint Kézai a fentebb említett adatokból a Szent Lászlókor Gesta mintájára, annak szerkezetét szem előtt tartva szerkesztette meg a hun krónikát. Ezen állítás lényege az, hogy a hun krónika Kézai munkája, s ez tökéletesen igaz, legfeljebb azt kellene bizonyítani, hogy legalább a sovány magva a hun krónikának megvolt írásban egy magyar krónikában Kézai kora előtt. De ezt Kézai tagadja, mert szerinte nem volt magyar história az ő munkája előtt s ő a hunokat tartotta elsősorban magyaroknak s a másodszor beköltözött magyarok krónikáját csak függelékképpen csatolta elnagyolva a régibb magyarok (hunok) krónikájához.

Hóman az ő hun krónika elméletének igazolására felhozza a szerkezeti azonosságot a hun és a magyar krónika között a következőképpen: ¹

Hun krónika :

1. Genesis (Hunor és Magyar származása.)
2. Az őshazák leírása.
3. Kapitány választás és kijövetei Scythiából.
4. A honfoglalás.
5. Királyválasztás. Attila jellemzése.
6. A jövevényekről.

Magyar krónika :

1. Geneologia. (Árpád származása.)
2. Az őshazák említése.
3. Kijövetel Scythiából és kapitányválasztás.
4. Honfoglalás.
5. A hét kapitány felsorolása és jellemzése.
6. A jövevények.

---

¹ Hóman B.: A Szent Lászlókor Gesta Ungarorum és XII.—XIII. századi leszármazói. Budapest, 1925. 55. lap.

7. Attila nyugati harcai.

7. Nyugati kalandozások.

8. Attila halála és a birodalom feloszlása.

8. A pogány Magyarország bukása. Szent István.

Ez a párhuzam nagyon természetes annyiban, hogy bármely nép története kezdetén ezekről okvetlenül körülbelül ezen sorrendben kell szólni. Még inkább természetes ez a párhuzam akkor, amikor mindkét krónikát egy ember írta.

Kézainál nem mindenben teljes a párhuzam, de amennyiben ott is meglevőnek tekinthetjük a szerkezeti azonosságot a hun és a hozzácsatolt magyar krónika között ez nem azért van, mert a hun krónika a magyar krónika mintájára készült. Mi úgy látjuk, hogy Kézai a hun krónikában bő beszédű a hunokról aprólékosan mindent elmond és ő maga a hun krónikát tartja igazi főmunkájának s ehhez függelékkül írja a rövid magyar krónikát. A minta tehát a hun krónika lehetett volna, de az erre való törekvést Kézai sehol sem árulja el. Az a párhuzamosság, ámbár természetes, Kézai tervében nem volt tudatos, hanem önkéntelen és azért nem is teljes, nem is nagyon szembe-tűnő, sőt akár vitatható.

Kézai szerzőségére helyesen állapítja meg Hóman, hogy *a hun krónika alkotmányjogi felfogása a XIII. század utolsó évtizedeinek rendi közfelfogását tükrözi vissza*, és nem jellemző a királyi tekintélyt a párt harcokban is megőrző V. István korára. Kézai eredeti művének a Sambucus codexben levő változatot tekinti. Érvül erre azt hozza fel, hogy a Sambucus codex is Kézai előszavával kezdődik, már pedig szerinte igen nehéz feltenni, hogy a bővebb krónika bármely másolója, minden különösebb ok nélkül éppen a kivonatos Kézai előszavát és bevezetését csatolja művéhez.¹

Ez azonban nem lehetetlen, ha tudjuk, hogy Kézai előtt nem volt semmi bővebb munka és a Sambucus-kodex, illetőleg eredetije az „elől fejetlen,” Szent István 1002-iki háborúja előtti részében elveszett szövegű, 1342—49-ben írt

¹ V. ö.: Szent Lászlókor Gesta Ungarorum. 63. lap.

Acephalus kodex éppen Kézait bőviti. Hiszen a Sambucus kódex nemcsak abban egyezik Kézaival, hogy az előszó azonos mindkettőnél, hanem a hun krónikában csaknem teljesen megegyeznek, eltérés csak a magyar krónikánál van a kettő között: Szent István és főleg Salamon királytól Vak Béláig, ahol a Sambucus kodex bő, míg Kézai szárazon, röviden beszél az eseményekről, a legtöbb királyról csak néhány sort ír. De, hogy Kézai a magyar krónikában sem lehetett a Sambucus kodex kivonata, azt majd a következő fejezetben fogjuk látni.

A HUN KRÓNICA SZERZŐJE KÉZAI.

Az eddigiekben azokkal az írókkal foglalkoztunk, akik azt állítják, hogy a hun krónika Kézai előtt már létezett; az egyik álláspont szerint a mai formájában, a másik szerint pedig egy régebbi krónikában a mainak csak sovány magva volt meg. A következőkben azon írókkal foglalkozunk, akik tagadják a hun krónika létezését Kézai előtt és annak szerkesztőjét Kézaiban látják.

1. A múlt század második felében egy német tudós: **Heineman**,¹ bár a magyar krónikára vonatkozólag őt forrást tételez fel, a hun krónikát Kézai munkájának mondja, akitől azután a többi krónika átvette azt. Ennek bizonyítására azt hozza fel, hogy a Nibelungen ének Kézainál levő alakját csakis akkor vehette fel. A másik bizonyíték az, hogy a Sambucus kódex is Kézai bevezető soraival kezdődik és hogy ez csak a hun krónika után tér el Kézaitól.

„Es wäre auffallend, wenn der Verfasser der Chronik von 1330, der die verlorenen Gesta Hungarorum kannte, die Hunnengeschichte, wenn sie in den letzteren schon stand, nicht diesen, sondern der Bearbeitung des Kéza entlehnt hätte.“² Vagyis lehetetlennek tartja, hogy ha az elveszett kö-

¹ Heineman: Zur Kritik Ungarischer Gesichtsquellen Neues Archiv. XIII. Hannover. 1887.

² Zur Kritik Ungarischer Gesichtsquellen. XIII. 73—74. lap.

zős őskrónikában meg volt a hun krónika, a Sambucus kódex írója a Kézai-féle feldolgozás előszavát másolja le, illetőleg az egész hun krónikát innen kölcsönözzé. Ezen az alapon mondja azután Heineman, hogy „Keza ist also der selbstendige Verfasser der (Chronik) Hunnengeschichte“...¹ azaz, hogy Kézai önálló szerkesztője a hantörténetnek.

Bármennyire lehetetlennek és valószínűtlennek tartja Domanovszky Heineman ezen megállapítását, a körülmények azt mutatják, hogy a bő krónikák Kézaitól vették át a hun történetet; a Sambucus kódex az előszót is változatlanul átvette, míg az utánna készülő Budai krónika már ezt elhagyja, de egyebekben követi a Sambucus kódexet.

2. Kézai munkájának tartja a hun krónikát **Kaindl** is.² Érve az, hogy Anonymusnál, Alberichnél és a lengyel-magyar krónikában még nincs hun história, egyebekben pedig tartathatlannak minősíti Heineman fentebb tárgyalt érveit.

Heineman és Kaindl kutatásai még nem merítik ki a kérdést teljesen, de minden esetre mélyreható észrevételeket tettek.

3. **Karácsonyi**³ a hun krónika keletkezési korára vonatkozólag három korhatározó tényre hívja fel a figyelmet, melyek alapján ő a hun krónikát Kézai művének tekinti és ki-zárja, hogy Kézai előtt bárminő formában megvolt már. Utal ugyanis a hun krónika következő helyére :

„Descendens tandem iuxta Rodanum adversus Chatalanos, ubi etiam divisi suo exercitu tertiam partem sue gentis contra *Miramammonam Soldanum* scilicet Maroquie cum electis capitaneis destinavit. Quo audito Miramammona de urbe Sibilie fugiit ante Hunos in Maroquiam brachio Sibilie transpassato.“

¹ Zur Kritik Ungarischer. Gesichtsquellen. 74. lap.

² Kaindl: Studien zu den ungarischen Gesichtsquellen. Wien. 1894—1900.

³ Karácsonyi J.: A székelyek eredete. Budapest. 1905.

Vagyis Attila a Rhone folyótól elindulva, seregének harmadát válogatott kapitányok vezetése alatt Miramammona marokkói szultán ellen küldötte és amikor ezt a szultán meghallotta, Sevilleből Marokkóba futott.

Ez az esemény Mohamed Abdallah Amasir khalifának 1212-iki híres Navas da Tolosa melletti vereségére vonatkozik, melyet a hun krónika írója tévesen Attila korába vetít vissza.

A hun krónikában a „Miramammona Soldanum“ nem személynév, hanem az 1143—1232 között uralkodó Almohad családhoz tartozó mór khalifák uralkodói címe. A hun krónika írója ezen a helyen kétszer is tévedett: először akkor, amikor az 1212-iki eseményt 451-re vitte vissza, másodszor pedig amikor az Almohad családhoz tartozó mór khalifák uralkodói címéből személynévet csinált.

Ezt a tévedést Karácsonyi azzal magyarázza, hogy egyrészt az író nagyon messze élt az eseményektől, másrészt pedig valami rettenetes, megrázó pusztítás volt, melynek következtében az író előtt annyira elhomályosodott a XIII. század ezen legvéresebb csatája, hogy azt még Attila korában megtörténtnek képzelte és személynévnek tűnt fel előtte az 1232-ig uralkodó Almohad khalifák királyi címe. Szerinte ez a megrázó katasztrófa a tatárjárás volt Magyarországon, tehát *a hun krónika a tatárjárás után készült*.

Ezekben teljes mértékben igazat kell adnunk Karácsonyinak, ha abban nem is, hogy e tévedéshez a tatárjárás szükséges volt; csak az bizonyos, hogy a Miramammona szultán futása spanyol földről, kétségtelenné teszi a hun krónika 1212 után történt megírását.

További bizonyítéknak a hun krónika azon adatát hozza fel Karácsonyi, mely szerint Attila Aquileia elfoglalása után, lerombolta Concordia, Treviso, *Alessandria* városokat. Utal itt arra Karácsonyi, hogy Alessandriát 1168-ban az olasz szövetségesek építették Barbarossa Frigyes ellen és III. Sándor pápáról nevezték el Alessandriának; tehát hosszú időnek kellett eltelnie, hogy a hun krónika írója erről már ne tudjon

semmit és kortársait is olyanoknak ismerje, akik erről nem tudnak és elhiszik neki azt, hogy az 1168-ban épült várost már Attila ostromolta.

Nem kell azonban elfelejtenünk, hogy a Délitáliában megostromolt városok listájában a rövid Kézai szövegben hiányzik Alessandria; ezt a bő krónikák hozzák, tehát ez az argumentum nem bizonyítja a hun krónika 1168-nál későbbi szerkesztését. Kézai vagy tudatosan, vagy véletlenül hagyta ki Alessandria nevét és az utána dolgozó Nagy Lajoskori I., II. bővítő tudakosságból ezt is felvette, nem gondolva arra, hogy nagy időhibát követ el.

A legfőbb bizonyítékot azonban a hun krónika következő részében látja:

„Et quamvis Hunis et ceteris suis gentibus interdictum rex Ethela posuisset, ut urbs Ethela vocaretur, Teutonici interdictum formidantes, eam Echulburc vocaverunt. Huni vero curam parvam illud reputantes interdictum, usque hodie eandem vocant *Oubudam* sicut prius.“

„Minthogy pedig Ethela király a hunoknak és a többi népeknek megparancsolta, hogy a várost Ethela városának hívják, a németek a parancstól megrettenve, Echulburcnak nevezték, de a hunok nem sokat törődve a paranccsal a mai napig *Ó-Budának* hívják.“

Döntő bizonyítékként állapítja meg itt Karácsonyi azt, hogy az *Ó-Buda* elnevezés 1244, sőt 1255 után kezdődött, a magas Budavár felépülése és nevezetes várossá alakulása folytán, tehát bizonyos időnek el kellett telni, hogy a hun krónika szerzője az új Budavár miatt *Ó-Budát* említsen és ezt már a hun korban keletkezettnek gondolja.

A szerzőben Kézait látja, amit a hun krónika helyi vonatkozásaiból sejt. A hun krónika szerzője ugyanis legjobban Dunántúlt ismeri, már pedig Kézai szintén dunántúli származású volt, innen van, hogy jól ismeri a Bojotiakat és a Nagymartoniakat, mert közel laktak szülőfalujához, Kéza

faluhoz és általában jól ismeri a dunántúli nemzetségeket. Innen van továbbá, hogy a hun krónika szerzője a Tárnok és Kajászó völgyet szereti a hunokkal kapcsolatba hozni.

Karácsonyi még csak néhány korjellemző adatot ragad ki a hun krónikából, melyek már magukban véve is eléggé világosan bizonyítják, hogy a hun krónika nem keletkezhett sem Szent László korában, sem a XII. században, sem pedig II. András korában, hanem a benne előforduló korhatározó adatok egyenesen Kézai korára és szerkesztésére valának. Egyébként ő is a Sambucus kódexben levő változatot tartja Kézai eredeti krónikájának. A kis Kézai-féle variánsnak sok jelentőséget kronológiai és más hibái miatt nem tulajdonít.

Állítja továbbá Karácsonyi, hogy Kézai *későbbi eseményeket és eseménysorozatokat vetít át a hun korba*. Így szerinte Csaba története Álmos sorsát festi és azért nem szól a magyar krónikában Kálmán és Álmos viszálykodásáról, mert ezt elmondta már Csaba történeténél a hun krónikában.

Ilyen állításokkal többször találkozunk a tudósoknál. E szerint a hun krónika szerzője tudatosan későbbi eseményeket visszavetít a hun korba és ezeket a hun történet keretébe foglalva adja elő. Ilyen eljárásokat két esetben tetelezhetünk fel középkori íróról: vagy tévedésből helyez át későbbi eseményeket, — mint láttuk, az 1212-iki futás mintájára készít elbeszélést a 451-iki futásról, — vagy pedig a maga korában történő egyes, nevezetes esemény mintájára mond el régebbi dolgokat, mint például Kopány felnevelését és az ország négy kapuján való kifüggesztését Zách Felicián esete után beszéli el a Nagy Lajos-kori I. bővítő, továbbá Bánk bán és rokonainak kiirtását, vagy pedig, — hogy még messzebbre menjünk, — Anonymus a maga korabeli viszonyok után írja le a honfoglalás balkáni határait és sok más földrajzi és néprajzi adatokat.

Hóman és Karácsonyi véleménye abban különbözik a

helyes felfogástól, hogy a hun krónika eredetijét a Sambucus kódexben vélik felismerni, vagyis, hogy szerintük Kézai eredeti krónikája a *Sambucus kódexben van meg*. Ennek azonban sok körülmény ellentmond. Igaz ugyan, hogy a Sambucus kódex is Kézai előszavával kezdődik, de ha mindkettő ugyanazon író műve volna, akkor nem volna szabad lényeges különbségnek lenni a tartalomban. Már pedig láttuk, hogy Kézai helyenként rövidebben és más sorrendben tárgyalja az eseményeket, de főleg a kronológia különbözteti meg a két varianst egymástól. Más tartalommal és más sorrendben beszél el a Kézai-féle hun krónika Attila fiainak küzdelmét, mint a Sambucus kódex és ennél az elbeszélésnél kétségtelenül a Sambucus kódex előadása helyesebb. Már most, ha mindkettőt ugyanazon író szerkesztette, érthetetlen, hogy a második munkájában miért változtatta meg előző állításait és főleg minek rontotta el a helyes előadást? De leginkább érthetetlen, hogy miért különbözik a kronológia a két variáns között, ha mindkettő ugyanazon író műve? Hiszen teljesen különböző az időszámítás a Sambucus kódexben és a Kézai-féle kis krónikában. Kézainál a hunok bejövetelének dátumául 700 van és ehez igazodik a többi évszám; a Sambucus kódexben ezzel szemben 328-as évszám áll. Tarthatatlan tehát az a nézet, hogy a Sambucus kódexben levő hun krónika Kézai eredeti munkája és erről készítette „*kivonatolta*“ a ma Kézai neve alatt ismeretes hun krónikát.

4. Ujabban **Madzsar**¹ foglalt állást a hun krónika Kézai szerzősége mellett és kimutatta, hogy a hun és a magyar krónika között stiláris egyezések vannak, melyek amellettnúskodnak, hogy a kettő ugyanazon író műve. Párhuzamba állítja a hunok kijöveteléről, a magyarok dunántúli hódításairól és Kun László II. Ottokár elleni hadjáratáról szóló részeket annak szemléltetésére, hogy mindhárom rész ugyanazon

¹ Madzsar I.: A hun krónika szerzője. Történeti Szemle. 1922. 75—103. lap.

módon, ugyanazon szavakkal van elmondva. A párhuzamba állítás a következő: ¹

Egressus ergo de ... elevatis que bane-	... transierant per
Albensi civitate ... riis egredientes Bes-	regna Bessorum, al-
erecto banerio regie sorum et Comano-	borum Comanorum
maiestatis Rudol-	rum alborum terras ... egressi ergo ve-
phum in Marhec co-	transierunt ... com-
niunxit.	xillis erectis cum
	placuit non incedere uxoribus liberis et
	ulterius cum armen-
	armentis
	tis et familia. Cum
	uxoribus etenim, ta-
	bernaculis et bigis
	descenderant de eo-
	rum terra.

Az összehasonlításból kitűnik, hogy a kép azonos mindháromban: „erecto baneiro,“ „elevatisque baneriis,“ „vexilis erectis“, indultak el.

A hun és magyar krónika szoros kapcsolatát látja más helyeknek stílárís egyezéséből, melyet a következő párhuzamba állítással szemléltet: ²

(Orosius) solos si- Digestis ergo Hun-
nistros proeliorum norum natalibus,
eventus videtur me- preliis felicibus et
minisse, ipsorum sinistris, quotiens-
Hungarorum felices que sua loca im-
preteriisse silencio mutaverunt... pre-
perhibetur ... (ego) senti opusculo ap-
scripturus ortum ponere dignum duxi.
prefate nacionis, ubi
et habitarevit... quo-
tiens immutaverit
sua loca...

... presenti opusculo
apponere dignum
duxi.

¹ Történeti Szemle. 1922. 75. lap.

² Történeti Szemle. 77. lap.

Az ajánlólevélben a hun és magyar krónikát összekötő mondat és a függelék bevezetése ugyanazokkal a szavakkal van elbeszélve, az ajánlólevélben pedig az összekötő mondatra utalva van ezzel a mondattal: *quotiens immutaverit sua loca...*

Mivel pedig a Kun Lászlóról szóló rész kétségtelenül Kézai műve, s az udvarnokokról szóló függelék szintén csak a Kézai-féle kis krónikában van meg, kimondja Madzsar, hogy a kunok kiindulásáról szóló részt, az összekötő mondatot és a *hun krónika* bevezetését és természetesen az *egész hun krónikát ugyanazon író szerkesztette, aki a Kun Lászlóról szóló részt és a függeléket írta, tehát Kézai Simon.*

Kézai szerzőségét bizonyítja Madzsar a Kézaira jellemző *italizmusokkal* is (*portitia, terida, transpassare, passagium, potestas — podesta* értelmében — *fatiga, dimorare, conquestare, cambire, subterrare, repausare, arnesium, antiqualia — anticaglia — lucta, strata, monganum, stb.*¹ melyekkel a hun és a magyar krónika telítve van egyaránt. Ugyancsak Kézaira jellemző az „*interceptus*“ szó „*elesik, megöletik, elfogatik*“ értelemben, melyet a bővebb szövegezésű krónikák „*interemptus*“-ra változtattak. Előfordul ez a szó a hódtaí csata leírásánál (*plurimi intercepti...*), de megtaláljuk a *catalaunumi* csata leírásánál (... *rex Aladarius miserabiliter intercipitur.*) és a *cesumauri* ütközetnél (*quasi toto exercitu occidentis intercepto ac fugato...*) is.² Ezek szerinte mind azt mutatják, hogy a hun krónikát Kézai szerkesztette.

* * *

A továbbiakban azután annak a kérdésnek az eldöntésével foglalkozik Madzsar, hogy a három krónika-variáns: a Kézai, a Budai krónika és a Képes krónika hun története közül melyik az eredetibb. Domanovszkyval ellenkező nézeteit már fentebb tárgyaltuk, de Madzsar még több érvet

¹ Történeti Szemle. 81. lap.

² Történeti Szemle. 84. lap.

is fel hoz annak bizonyítására, hogy Kézai az eredeti, illetőleg a helyesebb variáns.

Helyesebbnek tartja Kézait a hunok Scythiából való kivándorlása elbeszélésénél. Kézai előadása szerint, ugyanis a hunok hat kapitányt és egy főbirót választanak, azután útra készen összeállítják a sereget, a fegyveresek egy részét hátrahagyják Scythia biztosítására, majd emelt zászlókkal megindulnak. A bővebb szövegezésű krónikákban a kapitányok és a főbiró választása között a közvitézek kiszemeléséről van szó és a régi haza védelméről való gondoskodás elbeszélése után nem az indulás következik, hanem a főbiró választás.

Helyesebbnek, illetőleg logikusabbnak találja a Kézainál levő sorrendet azért, mert Anonymusban is együtt van szó a vezérekről és birókról, a bő krónika írója szerint ugyanekkor „valami okból, talán sortévesztés folytán a fegyveresek kiszemeléséről és az ezzel kapcsolatos utolsó intézkedésekről szóló mondatot kiszakította a természetes összefüggésből és egy korábbi helyre illesztette, az utóbbi hely egyes részleteit viszont a kifejezéssel együtt átvitte egy olyan helyre, ahol azok idegenül hatnak.“¹

Utal azután a bő krónikákban levő *ellentmondásokra*, melyek Kézaiiban hiányoznak és melyek a bő krónikák romlottságát mutatják. Így a bő krónikák előadása szerint Krimhild csatájában Attila fiai mind elvesztek (*filius Attile totaliter deletis et occisis*), a következőkben mégis azt olvassuk, hogy Csabával együtt, 60 fia menekült Honorius császárhoz. Kézai ezzel szemben csak annyit mond, hogy Attilának Csabán kívül még más fiai is életben maradtak. Másik ilyen ellentmondás a bő krónikákban az, hogy a székelyek a Chinglemezőről Erdélybe mentek, a következőkben pedig azt mondja, hogy a magyarok bejöveteléig a fent említett mezőn maradtak. Kézai nem beszél a székelyek Erdélybe való letelepedéséről. Arra a tényre pedig, hogy Kézainál is kimutathatók hasonló hibák, azt feleli, hogy nem bizonyos, hogy ez Kézai hibájából történt, lehet, hogy a másoló rontotta el.

¹ Történeti Szemle. 87. lap.

Látjuk tehát, hogy a Nagy Lajoskori bővítők, bár nagyobb történeti tudással rendelkeztek, mégis hibákat követtek el, sokszor épp a tudáosság vitte őket tévedésbe és helyenként elrontották Kézai jó adatait.

Madzsar érvei mindenesetre sokban erősítik a hun krónika eredetének és szerzőségének helyes eldöntését, de nem teljes mértékben. A hun krónika bevezetése, az összekötő mondat és az udvarnokokról szóló rész bevezetésének párhuzamba állítása jól mutatja a szoros kapcsolatot a hun és magyar krónika között, de az, hogy Kun Lászlónak Ottokár elleni hadjáratához hasonlóan van elbeszélve a hunok scythiai kivándorlása: ez már nem átütő erejű érv, mert hiszen a seregindulás nem mehetett másképp végbe, minthogy a csapatok „felemelt zászlókkal” útnak indultak, ez tehát még nem bizonyít Kézai szerzősége mellett, mivel két író is csak így írhatta volna le a sereg indulást. Az italizmusokból vett argumentumot pedig meg lehet fordítani úgy, hogy Kézai, aki a bővebb krónikák szövegét átdolgozza „kivonatolja,” nem ragaszkodik az eredeti kifejezésekhez, hanem az ő latin nyelvzetének megfelelő italizmusokat alkalmazza. Minden esetre azonban Madzsar újabb lépéssel vitte előre a Kézai kérdést, mivel ő stiláris alapokon igyekszik bebizonyítani Kézai szerzőségét.

Az eddigiekből láttuk, hogy a hun krónika eredete tekintetében két nézet uralkodik: az egyik szerint már Kézai előtt létezett és pedig Marczali szerint II. András korában, Domanovszky szerint a XII. század végén, Hóman elgondolásában pedig Szent László korában keletkezett. A másik nézet csoportja a hun krónika keletkezését Kézai korára teszi, sőt Kézai művének tekinti.

Arra, hogy a hun krónika csak 1255 után keletkezhetett, elegendő bizonyíték Karácsonyi azon megállapítása, hogy az Ó-Buda elnevezés csak azután jöhetett divatba. Ugyanezt bizonyítja Karácsonyi másik megállapítása a „*Miramammona Soldanum*” keletkezésére vonatkozólag, valamint az 1212-iki *Navas da Tolosa* melletti ütközet homályos visszavetítése a

hun korba. Ezek tehát kizárják azt, hogy a hun krónika Szent László korában, vagy a XII. században keletkezzék; ha pedig az író 1230 táján élt volna, akkor tudnia kellett volna, hogy a Miramammona nem személy név és a Navas da Tolosa melletti csata nem a hun korba való. Láttuk azt is, hogy Domanovszky ezeket az érveket azzal üti el, hogy az általa feltételezett V. Istvánkori író, aki szerint a hun- és magyar krónikát egybeszerkesztette, toldotta be az Ó-Buda elnevezéséről szóló hirt.

5. Csakhogy Kézai előszava világosan mutatja, hogy a hun krónika nem létezett Kézai előtt, de legkevesebbé keletkezhetett V. István korában. Utalnunk kell itt Erdélyi¹ legujabb megállapítására a hun krónika előszavára vonatkozólag. Az előszóban ugyanis Kézai azt mondja, hogy amikor észrevette, hogy ifjú királya meg akarja ismerni a magyarok tetteit, amelyekről gesta akkor még nem volt, ő maga megírja azt a különböző országokban, Itáliában, Germániában és Franciaországban levő, szétszórót adatok alapján. „Ezen előszó első sorban Kun László királynak volt szánva, olvasták mindjárt a királyi udvarbeliek, különösen a királyi kancellária írástudó tagjai, a kancellár, alkancellár, jegyző, a többi diákok, kik külföldi iskolákat is végeztek. Ha ezek tudják bárhonnan, hogy Magyarország, vagy a magyarok tettei, történeti már megvannak írva korábbi hazai kódexekben, akkor kinevetik Kézai Simon állítását, hogy még nincs ilyen történet és ezt ő szedi össze olasz, francia németországi évkönyvekből, krónikákból. A körülmények, a könnyű ellenőrzés és rajtakapás lehetősége parancsolják, hogy higgyünk Kézai Előszavának.”²

Valóban, ha a hun krónika mai formája V. István korában készült, akkor az író még talán él is, amikor Kézai ezen előszót írta, de ha nem él is már, műve bizonyára ismeretes lett volna a király környezetében élő emberek előtt, s Kézai nem tagadhatta volna el annak létezését és ha van

¹ Erdélyi L.: Krónikáink atyja Kézai.

² Krónikáink atyja Kézai. 6. lap.

kész munka, mely az ő korában keletkezett, akkor nem ír másikat, illetőleg nem másolja le azt.

Magában véve ez is elegendő bizonyíték arra, hogy a hun krónikát Kézai szerkesztette, de emellett tanuskodik Erdélyi többi bizonyítéka is, melyeket a következőkben fogunk ismertetni.

Scythia leírásánál a 108 tiszta magyar nemzetség említése Erdélyi szerint annyira korjellemző Kézai korára, mert az az idő, amikor a tiszta magyar nemzetségek száma 108-ra növekedik, Kézai idejével esik egybe.

A rector-bíró és kapitányok választásánál, valamint a communitás leírásánál feltüntetett állapotok és a hadba hívogató szertartás következő előadása: „Isten és a nép szava, hogy ezen és ezen a napon és ezen és ezen a helyen mindenki fegyverben pontosan megjelenjék, hogy a gyűlés tanácskozását meghallgassa,” mind Kézai korára vallanak. Anonymusnál — mondja tovább Erdélyi — még az ország főemberei, primásai közös tanáccsal, egyező akarattal választottak egyeseket az ország rectoraivá, Kézai korában már a nép szava hangzik a gyűlések egybehívásánál, a rectorokat a népgyűlés választja és ugyancsak a népgyűlés vizsgálja felül a rector-bíró és a kapitányok ítéleteit. Ezek Kézai korát mutatják, mert Kézai a szerviens lázongások korának végén él, amely kor kivívta azt, hogy minden királyi szerviens, páncélos katona viselhesse a „bárók“ régibb címét. „Azért írja Kézai, hogy minden magyar ember nemes, hogy is lehetne más, ha nem követett el büntetett s szerinte a várjobbágyok is nemesek, csak elszegényedtek.“¹

Nagy jelentőséget tulajdonít Erdélyi a hun krónika korának meghatározására a „*banerium*“ és „*homagium*“ szavaknak, melyek igen ritka és kései szavak a lovagkor elején. E szavakat először Kézai használta, még pedig oly régiségként, hogy már Scythiában említi a hun-magyarokról

¹ Erdélyi L.: Krónikáink atyja Kézai. Szeged. 1933. 10. lap.

a banerium cimereket, melyek szerinte a hun hadak előtt jártak.¹

Mindezek alapján eldöntöttnek tekinthetjük a hun krónika eredetét abban az irányban, hogy a hun krónika IV. László korában keletkezett, ezt mutatják a benne előforduló korhatározó szavak és állapotok. Szerzője pedig Kézai Simon királyi diák volt és amint Karácsonyi mondja „még csak idő sem volt, hogy valaki más megírhatta volna ő előtte.”² Ezt bizonyítja a hun krónikában levő sok helyi vonatkozás is, a Dunántulról, mert ő maga is dunántuli ember volt és ezért szereti ezeket a területeket a hunokkal kapcsolatba hozni. Nem volt még előtte a hun krónika készen, hanem ő szerkeszti egybe a külföldön, délenyugaton szétszórt adatokból, amint az előszóban maga mondja és nem a Sambucus kódexben levő változat Kézai eredeti munkája, hanem a ma ismeretes kis Kézai-gesta hun krónikája.

Kézai ezen hun krónikát tartotta igazi fő művének és ehhez csak mintegy kiegészítésül írta a kis magyar krónikát, eleget tévén annak, amit a bevezetésben megígért, hogy elmondja „hányszor változtatták lakóhelyüket a hunok.” A magyar krónika ezen függelék jellegével összhangban van az, hogy a magyar krónika rövid, száraz, kivonat-szerű, ellentétben a hun krónikával, ahol bőven elbeszéli az eseményeket.

¹ A magyar történetírás eddig a banerium kezdetét Magyarországon Anjou újtásnak vélte, s Kézai kétségtelenné teszi, hogy az régiebb az ő koránál s valószínűleg az 1217. évi magyar keresztes hadjáratig nyúlik vissza.

² Karácsonyi J.: A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Budapest. 1905. 12. lap.

II.

A MAGYAR KRÓNICA EREDETE.

A hun krónika valamennyi krónika variánsban azonos terjedelmű és némely csekélyebb eltéréstől eltekintve, valamennyiben szószerint is megegyezik. A magyar krónikáról már nem mondhatjuk el ezt, mert nemcsak terjedelemben különbözik, hanem a tartalom tekintetében sem oly közvetlen a kapcsolat, bár a távolabbi rokonság itt is meg van Kézai, a Budai és a Képes krónika között.

Kézainál 28 oldalra terjed a magyar krónika, a Mátyás Flórián-féle kiadásban, a Budai krónika családjához tartozó Dubnici krónikában 82 oldal a IV. László haláláig terjedő rész, a Képes krónikában ugyanez a rész 105 oldalra terjed. Hogy a részletekben mily eltéréseket mutatnak krónikáink, vagyis hogy a Budai és a Képes krónika mily arányban bővebbek a Kézai-féle variáns részeinél, jól szemlélteti Erdélyi legujabban megjelent tanulmánya.¹

Hogy a magyar krónikát ugyanazon író szerkesztette, aki a hun krónikát, a szó és stilus egyezés mellett a többé-kevésbé meglevő szerkezeti párhuzamosság is mutatja, amennyiben a magyar krónika követi a hun krónika szerkezetét.² Ehhez járul azután az, hogy a magyar krónikát ugyanazon szempont, ugyanazon vezérgondolat és felfogás jellemzi, mint a hun krónikát, már pedig, — amint Hóman mondja, — „nehéz volna ily teljes felfogásbeli és ítéleti egyezést feltételeznünk két, — ha még oly kongeniális íróról is, különösen a források betűjéhez általában híven ragaszkodó középkori íróról.”³

A magyar krónika keletkezése és a különböző variánsok viszonyának kutatása közben igen messzemenő tévedéseket követtek el tudósaink. Itt már nagyobb nehézségek me-

¹ Erdélyi L.: Krónikáink atyja Kézai. 16. lap.

² V. ö.: Hóman: A Szent László kori Gesta Ungarorum. 55. lap.

³ Szent László kori Gesta Ungarorum. 61. lap.

rültek fel, mert — amint már fentebb említettük — a leszármazás viszonya Kézai és a bő krónikák között, nem oly egyszerű, a terjedelem is változó: keresni kellett, hogy honnan veszik eredetüket a magyar krónikák, melyik változat az eredeti, melyik keletkezett előbb és melyik szolgált forrásul a másiknak és végül pedig, hogy a bő krónikák milyen forrásokat használtak fel?

Ezeknek eldöntésében is igen változó a nézet az egyes tudósok között. A legtöbb tudós a magyar krónika eredetét és leszármazását „*egy elveszett közös ős krónika*“ feltételezésével oldotta meg. Volt tehát egy ős krónika, melyről lemásolás, kivonatolás, bővítés útján származtak a ma ismeretes krónika variánsok. Ezen az alapon azután némelyek a *Budai krónika variánsát tartják eredetinek*, mások a *Képes krónikáját*, míg újabban Erdélyi ezeket *Kézai után bővülteknek mondja*, Kézait pedig valamennyi magyar krónika közös ősének.

Mindent összevéve a magyar krónika eredetének kérdésében a véleményeket három csoportba oszthatjuk. Az egyik szerint a *magyar krónika Kézainál korábbi kész összefüggő krónikától ered*; a másik vélemény szerint az *első bő magyar krónikát Kézai írta* és ezt a *Sambucus-Acephalus kódexek szövegei őrizték meg*, erről azután Kézai még egy kivonatot is készített, ez a ma ismeretes kis Kézai krónika; a harmadik vélemény szerint pedig az *első krónikát Kézai szerkesztette és ez a ma ismeretes rövid Kézai krónika*.

Az alábbiakban megvizsgáljuk mindhárom vélemény kialakulását az egyes íróknál és igyekszünk itt is az egyes nézetek helyes és helytelen voltát kimutatni.

A MAGYAR KRÓNICA ŐSE KÉZAI ELŐTT KELETKEZETT.

1. A múlt század hatvanas évéig uralkodó általános nézet ellen, mely szerint Kézai az alapja valamennyi magyar

krónikának, először **Toldy Ferenc** foglalt állást.¹ „A magyar nemzeti irodalom története“² című munkájában, a „*Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaft*“ első kötetében a Zrinyi előtti³ magyar történeti költészetéről írt cikkében⁴ és a *Pozsonyi Krónika*⁴ előszavában, krónikáink keletkezését és leszármazását vizsgálva, arra a meggyőződésre jut, hogy krónikáink *egy közös forrásból származnak*, de tarthatatlan az a nézet, mely szerint a bő krónikák Kézai bővitései és folytatásai lennének, mert mikép történhetett, — mondja — hogy a Bécsi és Budai krónika szerkesztői, úgyszinte Turóczi, kiket Engel Kézai csempészőinek tart, ha ezt ismerik, több nagy fontosságú dolgon kívül a 108 nemzetségről szóló helyét stb., elmellőzik.

Érvül hozza fel azután azt is, hogy a Képes krónika, a Budai krónika és Turóczi elhagyják a Kézaiiban meglevő igen fontos appendixet, már pedig a középkori kompilátor ezt semmiesetre sem mellőzte volna el.

A másik érve az, hogy a Képes és Budai krónika hozza a kürt jelenetet Lél és Bulcsú kivégeztetésének történeténél, míg Kézai tiltakozik ellene. Lehetetlennek tartja Kézai folytatását a Kézai krónika kivonatossága miatt, mely III. Istvántól kezdve nagyon száraz, a királyoknak csak a neveit és uralkodási időtartamát adja, sőt nem is említ némely uralkodót. A továbbiakban utal arra, hogy Kun László története Kézainál bő és magasztalólag van megírva, míg a bő krónikák csak két mozzanatát említik Kun László történetének és Kézaitól eltérő szellemben nyilatkoznak róla.

Toldy érvei meglehetősen gyengék és felületesek. Elke-rülte figyelmét, hogy az appendix, ha nem is teljesen ugyan-úgy, mint Kézaiiban, meg van a bő krónikában is, csak nem a végen, hanem a magyar krónika elején a vezérek felsoro-

¹ Részletesebben lásd Domanovszky: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 161—164. lap.

² II. kiadás 1852. I. 82. lap.

³ Wien 1850. 399. lap.

⁴ Budae 1852. I.—XIV. lap.

lása után. III. Istvántól kezdve a bő krónikák sem sokkal bővebbek, sőt az előző részek terjedelméhez képest feltűnően rövidek. Kun László történetében is nyoma van a Kézai-féle előadásnak, mivel a bő krónikák is a morvamezei és hódtaivi csatával kezdik az elbeszélést, de a Nagy Lajoskori bővítők nem fogadhatták el Kun László uralkodását dicsőségesnek, amikor általánosan ismeretes volt Kun László uralkodásának szomorú korszaka, ezért azután átalakították Kézai elbeszélését. Mindamellett vannak nyomok, melyek mutatják, hogy előttük egy Lászlót dicsőítő irat volt.

Toldy a krónikáink alapjául szolgáló ősforrást különböző korokban írott részekből állónak véli. Az első rész szerint I. András korában íródott, ezt ő *„Endre király névtelenjének“* nevezi, de szerint ez is egy Szent István korában megkezdett műnek a folytatása; a másik rész Kálmán kori író műve, *„Kálmán király névtelenjének“* krónikája; a többi V. Istvánig Kézai munkájának tartja, mivel ezen részeknek „hézagaik és incorrecségök igen késői szerkesztőre hagynak következtetnünk, aki csakugyan Kézai lehetett.“¹ Kézait a fent említett krónikák kivonatának tartja, de elismeri, hogy a Kálmánig terjedő részben is vannak önálló részei.

2. Kézai kivonatossága és egy régebbi magyar krónika létezése mellett foglal állást **Szabó Károly** is.² Összehasonlítja Kézainak Szent István gyengélkedéséről szóló részét a Budai és a Túróczi-féle krónika megfelelő helyeivel és azt állapítja meg, hogy *Kézai megrövidetette a többi krónika által is használt ősforrást* még pedig meglehetősen hibásan, mivel a többi krónika ezen a helyen értelmesebben és részletesebben beszél a dolgokról. Egyebekben ő is csatlakozik Toldy megállapításaihoz és cáfolja a nézetet, hogy a többi krónika Kézait ismerte volna, mivel Kun László történetéből nem igen vettek át semmit amazok. Kézai krónikáját önállóbb munkának mondja a többinél és szerzőjét a biharmegyei Kéza pusztról származtatja.

¹ Toldy Ferenc : Nemzeti történetünk kezdetei. 240. lap.

² Szabó K. : Kézai Simon mester magyar krónikája. Pest. 1862.

3. **Kérékgyártó Árpád** „Magyar Művelődéstörténetének második kötetében“ a többi kútfő bírálata mellett egy fejezetet szentel Kézainak is.¹ Ismerteti a Kézai kérdés addigi állását és határozottan csatlakozik azokhoz, akik Kézait egy korábbi történet kivonatának tartják. Újabb érvekkel nem bizonyít, ő is azt vallja, hogy *Kézai csak a XII. század elejéig kivonata egy ismeretlen krónikának*, onnan a Kun Lászlóig terjedő egész részt Kézai munkájának tartja.

4. Újabb érveléssel lépett fel **Zeisberg**² német tudós. Az altaichi évkönyveket és a magyar krónikákat vizsgálva, azt állapítja meg, hogy a magyar krónikák használták az *altaichi évkönyveket*, de az átvételek nem közvetlenül, hanem egy *közös őskrónika* útján történtek, mivel a bő krónikák közelebb állnak az annalesek szövegéhez. Ennek a közös krónikának Kézai csak kivonata, míg a Képes krónika híven követi azt. Tiltakozik az ellen, hogy a Képes krónika Kézai mellett felkereste az altaichi évkönyveket is és abból bővítette ki Kézai szűkszavú adatait, mivel vannak olyan helyei a két krónikának, melyek az annaleseken alapulnak, de hibásak és mégis mindkettő egymással egyezően adja a hibás eredményeket. Közös őst tételez fel Zeisberg azért is, mivel Kézai és a Képes krónika úgy az átvételeknél, mint a továbbiakban követik egymást.

5. Az eddigi eredmények alapján azután **Marczali Henrik**³ fogott hozzá a magyar krónikák alaposabb kútfő kritikai vizsgálatához. Krónikáinkat egy II. Gyécsa kori 1150-60 körül írott, majd II. Andrásig folytatott u. n. „Nemzeti Krónikára“ vezeti vissza. Zeisberg nyomán határozottan hangoztatja, hogy a bő krónikák közelebb állanak az altaichi évkönyvekhez és majdnem szószerint követik, míg Kézain is meglátszik az évkönyvek hatása, de sokkal töredékesebben

¹ Kézai Simon krónikája. Magyarország művelődésének története. Budapest. 1865. II. k. 16—22. lap.

² Zeisberg: Zur Kritik der Annalen von Altaich. Wien. 1875.

³ Marczali H.: A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Budapest. 1880.

és csak a bő krónikákban foglalt részét használja fel, azonban kivonatossan. A következő szövegrészleteket közli fentebbi érveinek igazolására:

Annales Altah.	Chr. Bud.	Kézai.
<p>1042. pag. 32. „Ideoque (Obo) misit legationem talem, ut perquireretur an certas inimicicias sperare deberet, an stabilem pacem. Caesar autem, ubi ex his verbis persensit superbiam eius mentis, talibus obviavit responsis: <i>Si quidem ille me et meos cavet injuriis lacessere, ego nolo inimicicias incipere, sin vero ipse inceperit, quid possim, Deo auxiliante sensurus erit.</i>“ — Et ex utraque Danubii parte perrexit <i>terram Baioariorum</i> <i>spoliare</i>. — Incipientes igitura flumine Treisama grassati sunt miserabili praeda. Hoc autem factum est feria secunda sexagesimae a primo crepusculo</p>	<p>p. 80. „Rex-anno 1042 misit nuncium ad Cesarem, ut perquireret, an inimicaretur ei pro eo, quod Petrum de regno expulerat? an etiam pacem stabilem cum eo posset habere? Cui Cesar in respondendo se inimicum esse ostendit, dicens: quia meos iniuriis lacessuit; quid, vel quantum possum, ipse sentiet. Rex Abahiis auditis-invasit <i>Austriam et Bavariam</i> et ex utraque parte Danubii fluminis, bipertitis alis percussit eos in ore gladii. — A flumine, quod vocant Treisama, pertransivit captivando usque civitatem Tullinam, in qua pernoctavit. Factum autem est</p>	<p>— „Descendit Petrus rex cum Henrico Caesare-quod Abadum scivisset, nuntios mittens ad Caesarem, probavit, si cum eo pacem posset ordinare, vel minime. Cui Cesar in respondendo se ostendit inimicum, intellectoque, ut intenderet restituere Petrum Hungaris, iratus <i>invasit Austriam</i> et usque in fluvium Trense spoliavit et post hoc est reversus.</p>

usque vespere. De hoc in secunda fe-
hinc circa Tullinam ria sexagesimae a
civitatem pernoctan- crepusculo usque
tes, in terram suam noctem. Mane au-
redierunt ovantes- tem facto cum in-
nunquam enim de numerabili multitu-
Boiaria tantam pra- dine captivorum in
edam accepit Un- Hungariam reversi
garia. sunt gaudentes.

Aba történeténél még egy részletet ragad ki az anna-
lesek és a magyar krónikák szövegéből, mely szemlélteti,
hogy Kézai, ha tartalmilag nem is, de szöveg szempontjából
rövidebben közli az adatokat, míg a bő krónika már inkább
ragaszkodik szószerint az altaichi évkönyvekhez.

Utal azután arra Marczali, hogy ahol a magyar króni-
kák mondai elemeket szőnek az annalesok szövegébe, „mint
pl. Aba sirjánál történő csodák leírásánál,“ ¹ vagy pedig meg-
változtatják az Annalesok szövegét, — mint Péter uralmánál,
— megegyeznek egymással.

Ezekből azután azt a következtetést vonja le, hogy a
magyar krónikák nem közvetlenül, hanem egy közvetítő ős-
forrás révén merítettek az altaichi évkönyvekből, mely már
tartalmazta az évkönyvek adatait. Volt tehát *egy ősforrás*,
melyet a bővebb szövegezésű krónikák híven megőrizték és
amelyet Kézai csak kivonatolt. Innen magyarázza azután Mar-
czali, hogy Kézai bár rövidebben, de mindenütt megegyezik
a bővebb krónikákkal az Annalesok szövegének átvételében,
vagyis, hogy önálló átvételek nincsenek a krónikákban.

Azonban ez még nem jogosít fel bennünket arra, hogy
egy közös ősforrást tételezzünk fel, mert, amint azt már
Steindorf ² és az ő nyomán Rademacher ³ is megállapította, —

¹ Marczali H.: A magyar történet kútöj, az Árpádok korában.
Budapest. 1880. 44. lap.

² Steindorf: Jahrbücher der Deutschen Reichs unter Heinrich III.
Leipzig. 1881. II. köt. 449. lap.

³ Rademacher: Zur Kritik Ungarischer Geschichtsquellen For-
schungen zur Deutschen Geschichte. XXV. Göttingen 1885. 385. lap.

mely feltevést csaknem valamennyi tudósunk elveteti, — a legvalószínűbb az, hogy a bővebb krónikák írói Kézaihoz hasonló, sőt nagyobb tudással rendelkező Nagy Lajoskori írók a Magyarországon is meglevő s Kézaitól ismert és használt kódexeket felkeresték és Kézai nyomán kibővítették híreiket. Ilyen készséget nem nehéz feltételeznünk Nagy Lajoskori íróról.

A másik dolog, amellyel az őskrónika létezését feltételezi a kürt jelenet elleni polemia Kézainál. Kézai ugyanis tiltakozik az ellen, hogy Lél kürtjével agyoncsapta a császárt, melyet mások mese módjára erősítgetnek. Marczali és ő előtte már többen úgy vélik, hogy ezen a helyen Kézai az elveszett őskrónikát érti, mely erősíti, hogy igen is Lél agyoncsapta a császárt. Pedig ha ezen a helyen figyelmesen olvassuk Kézai elbeszélését, más eredményre jutunk. Kézai ugyanis azt mondja: *„mások mesemódjára erősítik, mesélgetik, hogy Lél... stb.”* Itt tehát nincs világosan kimondva, hogy más krónikák, más írások beszélik ezt; a legvalószínűbb, hogy a száj hagyományok igricek ellen tiltakozik ezen a helyen Kézai. És, hogy tényleg nem írott forrás ellen tiltakozik, kitűnik a további előadásból, ahol a következőket találjuk:

„Hanem az tény és a krónikák könyvében is meg van írva, hogy vakmerően káromkodva, tiszteletlenül beszéltek a császárról... stb.” Hangsúlyozza itt Kézai, hogy ez a másik dolog, a külföldi krónikák könyvében is írva van, amit nem tett volna, ha a kürt jelenet egy kész krónikában lett volna.

A „Nemzeti Krónika” keletkezési idejéül az 1150—1160 közötti időt teszi, mert krónikáinkban Álmos fia, II. Béla és ennek fia, II. Geicsa irányában fejti ki a szerző leginkább dynasztikus ragaszkodását. Szent László irányában — mondja tovább — könnyen megmagyarázható ily föllengző magasztalás. És ezt a többi író sem tagadja meg a hős, szent királytól. De a jelentéktelen II. Bélánál és utódjánál II. Geicsánál csak az egykorúság magyarázhatja meg az ily halmozott dicséretet.¹ Evvel magyarázza Marczali a Kálmán

¹ Marczali H.: A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Budapest. 1880. 61. lap.

elleni gyűlöletet a bő krónikákban, továbbá ezt bizonyítja szerinte „a II. Béla és II. Geicsa koránál előforduló személyek és tények bebizonyíthatólag historikus volta is.“¹

Itt azonban nagy tévedésbe esik Marczali, amikor azt hiszi, hogy II. Béla korának eseményei megfelelnek a történeti hűségnek. A Budai és a Képes krónika az aradi véres országgyűlésnél a bárók „*congregatio generálisáról beszél*“, ami nagy anakronizmus és éppen csak másfél évszázaddal későbbi eseménynek II. Béla idejébe való visszahelyezése. A bárók ily címzései Magyarországon csak 1217 körül kezdődnek, a „*congregatio generalisok*“ pedig csak 1279 körül.² Hogyan egyeztethetők ezek össze Marczali állításával, amikor ő éppen a bő krónikákat tartja eredetibbnek? Látjuk, hogy a bő krónikák írói nagy időhibát követnek el ezen a helyen, ami egyúttal kizárja azt, hogy II. Béla története egykorú.

Marczali elgondolása szerint ezt a krónikát folytatták 1230-ig, amit onnan sejt, hogy II. András története igen kedvező megvilágításban van feltüntetve; leányáról Erzsébet-ről kegyelettel ír, de halálát és szentté avatását egyáltalán nem említi, ami szerinte azt mutatja, hogy a krónika ezen részét még a „*canonisatio előtt* írták.“³

Feltűnő azonban, hogy krónikáink egyáltalán nem említik az arany bullát, ami érthetetlen, ha az író II. András idejében él, de feltűnő, hogy II. András történeténél nincs semmi olyan jel vagy adat, mely különösképp elárulná, hogy krónikáink ezen részét II. András korában írták.

A magyar krónikák rokonságát Marczali még csak 1230-ig látja az általa elképzelt közös „Nemzeti Krónika“ alapján, Nem keresi az okát Kézai és a bő krónikák rokonságának az 1230-tól Kun Lászlóig terjedő részekben.

A „Nemzeti Krónikát“, mely az ő elgondolásában

---

¹ Marczali H.: A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Budapest. 1880. 61. lap.

² V. ö. Erdélyi: Krónikáink atyja Kézai. Szeged, 1933. 37. lap.

³ Marczali idetartozó műve. 63. lap.

az első királyok történetéig a nemzeti hagyományra támaszkodott, majd 1060-ig az altaichi évkönyvekből meritett, a továbbiakban pedig a királyok környezetében történő egykorú feljegyzéseken alapult, szerinte a bő krónikák alapjául szolgáló „*budai minorita krónika*“ őrizte meg és ehhez legközelebb állónak a Képes krónikát véli, de hangoztatja, hogy ez már több interpolatiót vett fel. Kézait az ősrónika *kivonatának* tartja, mely csak a legfontosabb ténynek ad helyet és „igyekszik mindent elhallgatni, mi véleménye szerint nemzének nem válik dicsőségére.“¹

Kézai kivonatosságát látja abban is, hogy míg a „budai krónika és testvérei, I. István óta meglehetősen pontosan jegyzik fel a királyok uralkodási idejét, később koronázásuk és thaláluk napját is,“ addig „Kézai egészen elmellőz két uralkodót, II. Istvánt és II. Lászlót és a többinek csak uralkodási éveit közli többé-kevésbbé tévesen.“² A Kézai-féle kis magyar krónikának nem nagy jelentőséget tulajdonít, értékét csak néhány etimológiában és néhány, a többi krónikából hiányzó részben látja. Hangoztatja azonban, hogy az Appendix Kézainál eredetibb, mint a bő krónikákban meglevő változat; de az eredetiséget nem Kézainak, hanem az elvesztett közös ősrónika tulajdonítja, melyről Kézai másolta le helyesebben.

5. Marczali után **Huber**³ német nyelvű munkájában elfogadta az előbbi nézeteket; az ő véleménye csak annyiban különbözött Marczaliéktól, hogy az ősrónikát II. András vagy V. István korára teszi.

6. **Rademacher**⁴ az ősrónikát a XIV. század elején keletkezettnek gondolja. Egyebekben pedig azt állítja, hogy a Márk-féle Képes krónika Kézait bővíti az altaichi évkönyvek felhasználásával és tiltakozik Kézai kivonatossága ellen.

¹ Marczali idetartozó műve. 43. lap.

² Marczali idetartozó műve. 46. lap.

³ Alfons Huber: Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung, IV. Innsbruck. 1883. 128—137. lap.

⁴ Rademacher: Zur Kritik Ungarischer Geschichtsquellen. Forschungen zur Deutschen Geschichte. XXV. Oöttingen. 1885. 341-406. lap.

7. **Heineman**,¹ mint már láttuk a hun krónikát Kézai művének tartja, a magyar krónika őséül azonban egy Kézai-nál régebbi, kész krónikát tételez fel. Utal a magyar krónika Reginótól átvett részeire, mintha azok csak ős forrás révén kerülhettek volna bele a magyar krónikák szövegébe. Regino hatása a magyar krónikákra onnan van, hogy külön használta Kézai és külön használták a Nagy Lajoskori bővitők. Az appendixet azonban Kézai eredeti munkájának tartja, amit a többi krónikák tőle vettek át.

8. Ősforrást tételez fel **Pauler**² is, de ő már V. Istvánig látja a rokonságot és ezért az ősforrást is V. István korára teszi. Ezt bizonyítja az *advena nemzetség személyeivel*, kiket a krónikák „mintegy kortársakat említenek.” Így a harmadik kapitány említésénél „*unde Gyula filius Ladislai derivatur*“, melyet így csak akkor írhattak, amikor Gyula és László ismeretesek voltak, ez pedig IV. Béla végső éveire, vagy V. István idejére vall, amikor Gyulát V. István ifjabb király 1263-ban erdélyi birtokkal jutalmazta meg. V. István korára következtet Poth nemzetségnél Óvári Konrád említéséből, aki az oklevelek tanúsága szerini IV. Béla végső éveitől kezd szerepelni. Felhossa még, hogy Keled nemzetségnél István, László és Gergely vannak említve, viszont 1258-ban és 1276-ban az oklevelekben megtaláljuk a „Ladislaus, Philippus, Gregorius filii Cleti comitist.”³ Végül felhossa, hogy a Simon nemzetségnél említett Simon és Mihály Kun László idejében főemberek voltak.

Ha szemügyre vesszük ezeket az érveket, azt látjuk, hogy egyáltalán nem ellenkeznek IV. László korával, illetőleg nem bizonyítanak éppen csak V. István nagyon rövid két éves uralkodása és kora mellett. A rokonság ugyanis Kézai

¹ Heineman: Zur Kritik Ungarischer Geschichtsquellen. Neues Archiv. XIII. Hannover. 1887. 61—74. lap.

² Pauler Gy. A magyar nemzet története. Budapest. 1893. A Képes krónika Árpádkori részeiről. II. k. 769—790. lap.

³ Pauler Gy.: A magyar nemzet története. Budapest. 1893. A Képes krónika Árpádkori részeiről. II. k. 773. lap.

és a bő krónikák között nemcsak V. Istvánig érvényes, hanem — amint Hóman kimutatta — *a rokonságnak nyoma van IV. László történetében is*. Kézai IV. László uralkodásának csak két mozzanatát említi, a morvamezei és a hód-tavi ütközetet. A bő krónikák szintén ezzel kezdik elbeszélésüket, de azután az előadás további menetéből a legnagyobb gyűlölet sugárzik ki IV. László irányában. Hogy a bő krónikák írói előtt egy Lászlót dicsőítő irat volt, kitűnik a következő mondatból Oldamúr legyőzésénél: „contra eum rex Ladislaus, ut fortis Josue, pro gente suo et regno pugnaturus accessit . . .”, amely élesen kiválik a Lászlót gyűlölő elbeszélésből.¹

Azok a személyek pedig, akiket Pauler, mint V. István kori élő embereket tüntet fel, ugyanúgy lehettek Kézainak is kortársai és lehettek neki is annyira ismerősek, hogy őket, mint élő embereket tüntesse fel, hiszen a Kézai krónika keletkezését (1283) V. István két éves uralkodásától alig csak egy évtized választja el. (V. István 1270—72-ig uralkodott.)

Több részből keletkezettnek véli Pauler az V. István kori krónikát. Utal arra, hogy a Zágrábi krónika, a többi magyar krónika II. András kori részével némi rokonságot tüntet fel, amiből ő azt következteti, hogy az V. István kori szerkesztő előtt volt egy II. Andrásig terjedő rész, mely 1205 után íródott. Feltételezi, hogy Alberik innen nyerte a hét magyarról szóló mondat, amely ellen az V. Istvánkori szerkesztő, helyesebben a Kézai előtt levő krónika tiltakozik, a Zágrábi krónika pedig, amely az Anjou kor második feléből való, „*Relatio enim hungarorum in scriptis ab olim redacta*” szöveget mond, valamint Anonymus is erre hivatkozik: „*sicut in annalibus continetur*”, amikor a magyarok kiindulásáról beszél, vagy a Képes krónika, amikor Vátha és János lázadásának elbeszélésénél „*est autem scriptum in antiquis libris, de gestis Ungarorum*”-ról beszél. A továbbiakban az V. Istvánkori szerkesztő munkáját látja V. Istvánig.²

¹ V. ö. Hóman: Szent László kori Gesta Ungarorum. 64. lap.

² V. ö. Pauler: A magyar nemzet története. Budapest. 1893. II. k. 776. l.

Ehhez az V. Istvánkori krónikához legközelebb állónak a Kézai krónikát tartja és tiltakozik az ellen, hogy Kézai kivonata egy bővebb krónikának. Ő Kézaiiban átdolgozót lát, aki az előtte levő ősforrást, jobb, rendszeresebb formába öntötte, de nem hagyott ki belőle semmit. Éppen azért állítja, hogy mindaz, ami a Kézai-féle kis magyar krónikából hiányzik, de aminek hiányát szerkezeti és stílári okok nem mutatják, nem is volt meg az előtte levő forrásban. A bő krónikákat nem Kézai, hanem az V. István kori krónika után bővülteknek tartja a más egykorú, Szent László és III. Béla korában szerkesztett krónikákból nyert interpollatiókkal.

9. **Kaindl**¹ a magyar krónikák Kálmán előtti részét, egy XI. századi ősről a *Gesta veteraról* származtatja, mely szerinte nagyon sovány adatokat tartalmazott, úgy hogy Kézai, akinek krónikája hozzá a legközelebb áll, már máshonnan vett adatokból bővítette ezt. Kálmántól IV. Lászlóig terjedő részt Kézai önálló munkájának tartja. A bő krónikák pedig — elgondolása szerint — részint a *Gesta veteraról*, részint Kézai után készültek az altaichi évkönyvek és más egyéb források felhasználásával.

10. **Domanovszky**² alapos szövegösszehasonlításának eredményeképpen azt állítja, hogy krónikáink egy elveszett V. Istvánkori ősből származnak. Az őskrónikát bizonyító érvei ugyanazok, mint elődeié, az altaichi évkönyvek használata, a kürt jelenet elleni polémia, ehhez járul azután alapos szöveg-bírálat a Kézai és a többi magyar krónikák felett, melynek folyamán kiemeli a különbségeket Kézai és a bő krónikák között. Rámutat a bő krónikák közelebbi rokonságára az altaichi évkönyvekkel és Anonymussal, ugyanakkor rámutat Kézai szűkszavúságára és helyenkénti hibás adataira és ezek eredményeképpen azt állítja, hogy Kézai szűkszavúan kivonatos, a Budai krónika pedig híven megőrizte az V. István-

¹ Kaindl Frigyes: Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen Wien 1894—1900. évfolyam.

² Domanovszky: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906.

kori őst. De tiltakozik az ellen, hogy a bő krónikák Kézai után, annak bővítése útján jöttek létre.

Az ős krónika V. Istvánkori szerkesztését a jövevény nemzetségek egyes személyei után következteti, mint Pauler Gyula. Így a Poth nemzetségnél Óvári Konrád van, aki IV. Béla és V. István korában szerepel, továbbá Kelad nemzetségnél István, László és Gergely szerepel. Becse és Gergely nemzetségénél Cornes Vilmos van említve, aki Anjou Károly híres tengerésze volt. Ezt bizonyítja a *Gellért legenda* kapcsolatával is. Krónikáink ugyanis három helyen érintkeznek a Gellért legendával: Abának Szent Gellért által való megdorgálásánál, Gellért vértanúságának elbeszélésénél és Szár László fiainak származásánál.

Domanovszky a rokonságot azzal magyarázza, hogy az őskrónika, melyről Kézai és a többi származott, használta már a Gellért legendát, mely pedig szerintem semmiesetre sem keletkezhetett előbb a XII. század elejénél. Lehetetlennek tartja, hogy a legenda használta volna a krónikák szövegét, mert ahol érintkezik a legenda krónikáink szövegével, ott is nagy különbségek vannak. A legenda Vazul fiainak mondja a hercegeket, ami ellen a krónikák tiltakoznak, bizonyítván, hogy azok Szár László fiai. A vértanúság elbeszélésénél a bő krónikák azt mondják, hogy halála helyén templom keletkezett és hogy a vérével befecskendezett követ Csanádra vitték. Ez hiányzik a legendából, ami szerintem lehetetlen, mert nem tehetjük fel, hogy a legenda nem vette volna át ezeket az adatokat, ha a forrásban benne voltak.¹

Nem kell azonban elfelejtenünk, hogy a Gellért legenda nem a XIII. század elején keletkezett, hanem Anjoukorban. A Szent Gellért legenda egyik főhőse „Chanadinus” ispán. Ám az igazi név Chenad (Sunad-Csönád Anonymusnál) alakban fordul elő 1200 körül és előbb, amikor Chanadinus a híres esztergomi érsek 1342-ben, elftemeti Anjou I. Károlyt Fehérváron. A Szent Istvánkori Chenadot tehát csak az

¹ Domanovszky: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 106. lap.

Anjou-kor második felében keverhették össze Chanadinussal, illetőleg akkor irhatták ilyen formában, vagyis a Szent Gellért legendát a XIV. század második felében írták meg úgy, ahogy most bő alakban ismerjük. A rokonság tehát onnan van a Gellért legenda és a krónikák között, hogy a Gellért legenda használta Kézait. Kézainál nincs meg, hogy Gellért vértanúsága helyén templom keletkezett és hogy a vérével bekent követ Csanádra vitték, de ez hiányzik a Gellért legendából is.

Részekre tagolja Domanovszky az V. Istvánkori szerkesztést. Feltételez benne egy régebbi részt, mely szerint 1047-ig terjedhetett. Erről szól Anonymus I. András korára hivatkozva, Richardus is ebből tudja, hogy a honfoglalók testvérei merre laknak és Albericus is ebből merítette magyarországi híreit.

Richardus azonban nem az I. András idejében keletkezett krónikára hivatkozik, hanem Anonymusra, azon Gesta Hungarorumra, amely a hét magyarnak Scythiából, a Don tövétől való kivándorlásáról szól, ahova a dominikánus térítők el akartak jutni. Alberik pedig nem írott munkából vette magyarországi híreit, hanem szóbeli hírekből, mert ő az „*azt mondják a magyarok*“ „*ut dicunt*“, „*tamen dicunt Ungari*“ szóval jelzi forrását és mert az ő hirei sokban különböznek krónikáink tudósításától.¹

Domanovszky külön választja a magyar krónika I. Andrástól V. Istvánig terjedő részét, melyet szerint egykorú feljegyzések alapján az V. Istvánkori író szerkesztett.

* * *

A további alapos szöveg összehasonlító és szövegbiráló tanulmánya arra irányul, hogy a Budai krónika helyességét, eredetibbségét és a Kézai szöveg kivonatosságát, pongyolaságát kimutassa azon tapasztalat leszűrésével, hogy a bő krónikák semmiesetre sem lehetnek Kézai bővitésai, hanem Kézai csak kivonatolta a Budai krónika által híven megőrzött eredeti szöveget.

¹ Lackovits L.: Alberik világkrónikájának magyar adatai. Szeged. 1934. 87—92. lap.

A magyarok bejövetelének dátumánál Kézaiiban 872 van, a Budai krónikában 888, a Képes krónikában 667. A három közül szerinte a Budai krónikában lévő az eredeti, mert Anonymusnál 884 áll, ami Regino DCCCLXXXVIII-es dátumából keletkezett az V. kihagyásával. A Zágrábi krónika 889-et ír, a Nagyváradi pedig 888-at, tehát végeredményben — Domanovszky szerint — az V. Istvánkori szerkesztésben a Budai krónikában 888 lehetett és ettől Kézai tért el, ami a Kézai szöveg „*pongyolaságt*” mutatja.

A magyarok bejövetelénél Kézai elhagyja Susdaliát és azt mondja, hogy Kiev városán átkelve, az Ung folyónál telepedtek meg a honfoglalók és ott egy várat építettek, majd közli az Ung-Hungari etymológiát, mely szerint a magyarokat az Ung folyóról nevezték hungarusoknak. A Budai krónika ugyanitt erről nem szól, hanem a „*septem capitanei-septem castra*” — *Sibenburg* etymológiáról beszél.

Domanovszky ezen a helyen is a Budai krónika javára, illetőleg eredetibbségére dönt, mert az V. Istvánkori forrásban a *septem castra*-*Sibenburg* etymologia szerepelt és ettől Kézai tér el, de úgy, hogy nála is nyoma van. Itt utal arra, hogy Szent István tárgyalásánál Kézai Gyulát „*de septem castris*” vezetteti Magyarországra. De kifogásolja az Ung-Hungari etymologia eredetiségét és a magyarok Ung folyó felőli vándorlását azért is, mert a hittérítő szerzetesek IV. Béla korában nem Ungvár felé mentek az ázsiai magyar testvérek felkeresésére, hanem Erdély megkerülésével, a Fekete-Tenger partjain. A *Sibenburg*-etymológiát szerinte Anonymus változtatta meg legelőször és az ő nyomán IV. László idejében ez a monda már annyira el volt terjedve, hogy Kézainak is számolni kellett vele s így vette be a krónikájába.¹

Ha azonban IV. László korában már ennyire el volt terjedve a Kézainál levő változat, akkor a csupán egy évtizeddel előbb élő V. Istvánkori írónak is számolnia kellett vele és így a Budai krónikában is megkellett volna lennie az Ung-

¹ Domanovszky: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 82. lap.

Hungari etymológiának. Látjuk tehát, hogy nem helyes Domanovszky érvelése, hisz már Pauler is rámutatott arra, hogy Kézainál levő Ung-Hungari etymologia az eredeti, mert már Anonymus is ezt használja és a Sibenburg etymológiát a bő krónikát toldották be.

A kalandozások tárgyalási sorrendjében nagy eltérések vannak Kézai és a Budai krónika előadásában. Kézai ugyanis a hét vezér elsorolása után elbeszéli a keleti és a nyugati kalandozásokat, a bő krónikák először azt bizonyítják, hogy nem csak a felsorolt hét nemzetség volt, hanem mások is, mint Ákos, Bor, Aba nemzetsége, azután pedig a jövevény nemzetségek felsorolását adják; ami Kézainál a krónika végén van meg. Itt azután a bő krónikák betolják Deodatus nemzetségéről szóló részt, ami szintén hiányzik Kézainál.

Ezekben is a bő krónikák eredetiségét látja Domanovszky és azt gondolja, hogy Kézai azért tette a jövevények felsorolását a krónika végére, hogy az általa hangoztatott 108 nemzetség tiszta magyar volta annál inkább kitűnjék; Ákos, Aba, Bor és Deodatus hiányzása Kézaiban, annak kivonatosságát bizonyítja.

A lombardiai és a bajorországi kaland szövegbírálatánál hosszabb szövegösszehasonlítást végez Anonymus, Regino, Kézai és a bő krónikák között, annak szemléltetésére, hogy krónikáink ezen a helyen érintkeznek Anonymussal, továbbá hogy a bő krónikák csaknem szó szerinti egyeznek vele és, hogy Anonymus sem közvetlenül merített Reginoból, hanem egy közvetítő forrás révén, végül pedig hogy Kézai mutat rokonságot Anonymussal, de itt is szükséztavú. A könnyebb áttekintés végett idézzük a párhuzamot a következőkben: ¹

---

¹ Domanovszky: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 88—89. lap.

**Regino ad. a.
901:**

Anno dominice incarnationis DCCCCI. gens Hungariorum Longobardorum fines ingressa, caedibus, incendiis ac rapinis crudeliter cuncta devastat.

Cuius violentiae ac beluino furori cum terrae incolae in unum agmen conglobati resistere conaretur, in miserabilis multitudo ictibus sagittarum periit, quam plurimi episcopi et comites trucidati sunt. Liudwardus episcopus Vercellensis ecclesiae, Caroli quondam imperatoris familiarissimus et *consiliarius* a secreto, assumptis secum opibus atque incomparabilibus thesauris, quibus ultra, quam estimari potest, habundabat cum effugere eorum cruentam ferocitatem omnibus votis elaboraret, super eos inscius incidit ac mox interficitur; opes quae secum ferebantur diripiuntur.

**Anonymus.
c. 53.:**

Et per Forum Julii in marchiam Lombardie venerunt, ubi *civitatem Paduam* cedibus et incendiis et gladiis et rapinis magnis crudeliter devastaverunt. Ex hinc intrantes *Lombardiam* multa mala facere ceperunt.

Quorum violentie ac belluino furori, cum terre incole in unum augmen congregate resistere conarentur, tunc innumerabilis multitudo Lombardorum per Hungaros ictibus sagittarum periit quam plurimis episcopis et comitibus trucidatis.

Tunc Liudwardus episcopus Vercellensis ecclesie *vir nominatissimus*, Caroli minoris, quondam imperatoris familiarissimus amicus ac *fidelissimus consiliarius* a secreto, hoc audito, assumpsit cum opibus atque incomparabilibus thesauris, quibus ultra quam estimari potest habundabat, cum omnibus votis effugere laboraret eorum cruentam ferocitatem, tunc inscius super Hungaros incidit et mox ab eis captus interficitur et thesaurum existimationem humanam transcendentem, quem secum ferebat, rapuerunt.

**A BKK és BK
családja:**

Postquam autem memorata regna deireunt *per Forum Julii usque in marchiam* Longobardie intraverunt *ubi civitatem Paduam* igne, ac gladio consumpserunt.

Ex hinc intrantes Lombardiam...

Kézai:

Tempore iterum alio *per forum Julii* intrant Lombardiam, ubi...

Lynthar vercelline civitatis episcopum, imperatoris Caroli *consiliarium fidisissimum* occidentes ex ipsius ecclesia.

Luitardum Vercellene civitatis episcopum, imperatoris Caroli *consiliarium fidisissimum* occidentes ex ipsius ecclesie.

thesaurum maximum rapuerunt.

thesaurum maximum rapuerunt.

A továbbiakban Bajorországban Abach vára körüli harcoknál a következő összehasonlítást találjuk:¹

Continuatio Reginonis:	Anonymus c. 54.:	A BK és BKK családja:	Kézai:
DCCCC VII. <i>Bauarii</i> cum Ungariis congressi multa cede prostrati sunt . . .		Post hec decem annis repausantes anno undecimo <i>Saxoniam, Turingiam, Sveviam, Francosque orientales</i> id est, Burgundos demoliti in <i>confiniis Bavarie</i> , ultra castrum Abah, circa Danubium <i>Alemanorum</i> exercitus ipsos in reditu oneratos inuaserunt ex abrupto, quos Hungari in <i>fugam turpiter converterunt, cesis multis milibus ex eisdem</i> . In quo quidem conflictu ex Hungaris tria milia virorum perierunt, qui vero evaserunt ad propria redeuntes annis sedecim immobiliter in Hungaria permanserunt.	Post hec <i>Saxoniam, Turingiam, Sueviam</i> Reno circa Moguntiam transpassato, <i>orientalem Franciam</i> et Burgundiam demoliti, ecclesias etiam plures destruxerunt et cum Renum in Constantia in reditu pertransissent et cum maximo honore venissent <i>Bavariam</i> , circa castrum Abah Alamanicus exercitus ipsos invadit ex abrupto, quibus viriliter resistentibus, proelio confecto, Teutonici <i>sagittis devincuntur</i> .
DCCCCVIII. Ungarii iterum terminos transgressi <i>saxoniam</i> et <i>Turingiam</i> vastaverunt.	Deinde <i>Lotoringiam</i> et <i>Alemaniam</i> devastaverunt.		
DCCCCVIII. Ungarii <i>Alamanniam</i> ingressi sunt.	<i>Francos quoque orientales in confinio Franconie et Bavarie</i> , multis milibus eorum <i>cesis, ictibus sagittarum in turpem fugam converterunt</i> . Et omnia bona eorum accipientes ad ducem Zultam in Hungariam reversi sunt.		
DCCCCX. Franci in <i>confinio Bawarlarum et Franciae</i> Ungariis congressi miserabiliter aut victi, aut fugati sunt.			
DCCCCXII. Ungarii iterum nullo resistente <i>Franciam</i> et <i>Turingiam</i> vastaverunt.			

Ezen összehasonlításból azt a konkluziót vonja le Domanovszky, hogy a bő krónikák szövegei igen közeli rokonságban vannak Anonymussal és csaknem szóról-szóra követik azt, hogy Kézainál szintén megvan a rokonság, és megegyezik vele abban, hogy a magyarok nyilakkal vívták ki a diadalt (*Teutonici sagittis devincuntur, Anonymus: multis milibus cesis ictibus sagittarum*). Ezen a helyen Kézai kivonatosságát abból következteli, hogy amit Anonymus e részben tovább mond: „in turpem fugam converterunt“ hiányzik belőle, noha a bő krónikák közlik. A szószerinti egyezést abban látja Domanovszky, hogy helyenként a szavak megegyeznek a két előadásban, már t. i. Anonymusban és a bő krónikákban, mint „*per forum Julii*,“ „*civitatem Paduam*,“

¹ Dr. Domanovszky: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 89—90. lap.

„*consiliarum fidissimum*,” *Luitardum*. De ugyanúgy mondhatjuk, hogy Kézai is szószerint követi Anonymust, amennyiben ugyanezek a szavak előfordulnak Kézaiban is a legtöbb-ször meg is egyeznek, értelmileg pedig egyáltalán nem rövidebb a bő krónikák szövegénél. A Luitardus vercelli püspök neve Kézainál jobban egyezik Anonymus „Lutuardus,” vagy Regino „Liudvardus” alakjával, mint a bő krónikák „Lynthar” alakja.

Nem tűnik ki tehát, hogy „Kézai szüksézávan kivonatolta azt a forrást, melyet a Budai krónika családja az eredetihez hívebben ragaszkodva írt át.”¹ Legalább is az eredeti forrás alatt itt nem a Domanovszky által elképzelt forrást kell értenünk. Anonymus, Kézai és a bő krónikák rokonságának megértéséhez nem szükséges okvetlen egy már kész magyar Gestát feltételeznünk, legalább is ezt a fenti szöveg részletek egyáltalán nem követelik. A rokonság ugyanis Regino krónikáján alapszik, amelyet valamennyi magyar krónika felhasznált. A fenti szöveg párhuzamból jól kitűnik, hogy Anonymus bőven, Kézai már kivonatossan, a bő krónikák pedig Kézai nyomán, kevésbbé bőven merítettek belőle. Már most mivel az alap közös, természetes, hogy a szavak is, ha nem is teljesen, de megegyeznek.

De nem mond ellent a fenti párhuzam annak sem, hogy a bő krónikák Kézai után bővültek: Kézai szövege teljesen benne van a bő krónikák szövegében, értelmileg pedig teljesen követi azokat.

Ennél a résznél van egy értelmetlen betoldás, mely rontja a bő krónikák helyességét. A bő krónikák a magyarok győzelméről beszélnek ugyan, a továbbiakban mégis a következőket mondják:

„In quo quidem conflictu ex Hungaris tria milia virorum perierunt, qui vero evaserunt, ad propria redeunt, annis sedecim immobiliter in Hungaria permanserunt.”

---

¹ Domanovszky idevonatkozó műve. 90. lap.

„Amely küzdelemben a magyarok közül három ezren meghaltak, akik elmenekültek, tizenhat évig békében maradtak Magyarországon.“

Teljesen érthetetlen ez az elbeszélés a fentebbiek után. Hiszen először a magyarok győzelméről beszél, utána pedig a nagy veszteségről és a menekülők tizenhatévi távolmaradásáról szól. Ugyancsak nagy időhibát követnek el a bővebb szövegezésű krónikák, amikor az augsburgi csatánál „*regnante Conrado*“-t mondanak, mely elrontása Kézai helyes előadásának.

De van Kézaiban egy olyan rész az augsburgi csata leírásánál, amely az író kritikus megfigyeléséről tesz bizonyosságot és amely a bővebb szövegezésű krónikákból hiányzik. Lél és Bulcsú halála után a következőket mondja Kézai:

„Postquam vero Lel et Bulchu, ut superius est narratum, interirissent, exercitus siluit, non intrans ulterius in Germaniam. Nam Francia et Germania unanimiter concordantes simul in unum adunati venientibus Hungaris deberent resistere usque vitam. Propterea Hungari in Alemanniam usque tempore regis Stephani semper ire dubitabat, ne gens occidentis eos inundaret simul adunata.“¹

„Miután pedig Lél és Bulcsú, amint fentebb elmondottuk, elpusztult; a sereg elcsendesedett és többé nem ment Németországba, mert Francia és Németország egy értelemmel szövetségre lépett, hogy ha a magyarok mennek, együtt ellenük fognak állani mind halálig, Ezért a magyarok egész István király idejéig mindig haboztak, hogy rátámadjanak-e Németországra, nehogy a nyugati népek egyesült erővel törjenek rájuk.“

Kézainak ezek az okos szavai kimaradtak a bő krónikákból, ami ezek pongyolaságát bizonyítja, ami egyszersmind Kézai szélesebb látóköre mellett tanúskodik és nagyban emeli

¹ M. Florianus: Hist. Hung. Fontes Domestici. Lipsiae. 1883. I--II. kötet. 39. lap.

annak értékét, ellentétben Domanovszky és azok nézeteivel, akik tőle minden eredetiséget, helyességet megtagadnak és mindenben a bő krónikák javára döntenek.

A fuldai kolostor elpusztítása és az utána következő események történeténél még egy szöveg párhuzamot közül Domanovszky fenti állításainak bizonyítására: ¹

Regino:	Anonymus:	BKK és BK családja:	Kézai:
DCCCCXVII. Ungarii per Alamanniam in Alsatiam et usque ad fines <i>Lothariensis regni</i> pervenerunt. <i>Erchanger et Berchtold</i> decollantur. (Ad. an. 932. Ungarii... iuxta <i>Wormatiam Rheno</i> transito...) és:	Alemaniam ac Saxoniā et regnum <i>Lothariense igne et gladio</i> consumpserunt et <i>Erchangerum et Bertoldum</i> decollaverunt.	<i>Reno</i> transpassato <i>Lotharingensem ducatum igne et gladio</i> vastaverunt, ubi circa Strozburg in quodam prelio <i>Ekhardum</i> , ducem <i>Lotharingie</i> et <i>Pertoldum</i> , ducem <i>Brabantie</i> , qui ei venerat in auxilium, captivantes <i>decollarunt</i> . Inde vero <i>Galliam atrociter affligentes, crudeliter in ecclesiam dei</i> servientes, <i>Metense Treverense et Aquisgranense</i> territoria igne devastarunt. Deinde <i>per abrupta Montium Senonensium, per populos eterni Martis viam sibi gladio</i> aperientes paraverunt.	Et post hoc tota <i>Svevia</i> demolita, <i>Renum Wormatie</i> transierunt, ibique <i>duos duces scilicet Lotharingie</i> et <i>Svevie</i> , cum maximo exercitu contra eos venientes invenerunt. Quibus devictis et fugatis...
DCCCCLIV. Ungarii ducentibus inimicis regis in quadragesima, <i>Rheno</i> transito, pervadentes <i>Galliam</i> inaudita mala in ecclesiis Dei fecerunt et per <i>Italiam</i> redierunt.	Universam quoque <i>Galliam atrociter affligentes, ecclesias del crudeliter</i> intrantes spoliaverunt. Inde <i>per abrupta Senonensium, per populos</i> aliminos ferro sibi viam et gladio apeurerunt.	... tandem <i>Franciam</i> intraverunt, ubi christianis et cenobitis persecutio valida facta est per eosdem. Exinde autem egressi... sibi viam preparando.	

Az összehasonlításból ugyanazt következteti Domanovszky; mint az előbbiből, t. i. hogy a „bővebb szövegeknek Kézaiából való keletkezése lehetetlenség; Kézai szövegének keletkezése csak a bővebb textus alapján magyarázható meg; bizonyítják ezt mindenekfelett a Regino és Anonymus krónikáival való összehasonlítás.” ²

¹ Dr. Domanovszky: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 92—93. lap.

² Domanovszky: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 94. lap.

Mi ezzel szemben azt állapíthatjuk meg, hogy Kézai merített Reginóból, mert azt bizonyítja a tartalom és némely kifejezés (Regino: „*iuxta Wormatiam Rheno transito*“, Kézai: „*Renum Wormatie transierunt*“, azután „*mala . . . . . facerunt*“, Kézainál „*valida facta*“), bár elhagyja a lotharingiai és a sváb herceg nevét. Megállapítjuk továbbá, hogy a bő krónikák Kézai nyomán (a Kézai szöveg itt is teljesen meg van a bő krónikákban) merítettek Reginóból, amint onnan merített Anonymus is, mivel tényleg feltűnő, hogy a bő krónikák nemcsak egyes szavaikkal, hanem mondataikkal is megegyeznek Anonymussal: *a . . . . . „regnum Lathariense igne et gladio . . . . .“* kifejezéssel egyezik a bő krónikák „*Lotoringensem ducatum igne et gladio . . . . .*“ kifejezése, vagy pedig Anonymusnál: „*Galliam atrociter affligentes, ecclesias dei crudeliter intrantes*“ ugyanaz, mint a bő krónikákban a . . . „*Galliam atrociter affligentes crudeliter in ecclesiam dei servientes . . . . .*“ kifejezés és ugyancsak azonos az „*Inde per abrupta Senonensium per populos alimos . . . . . sibi viam et gladio aperuerunt*“ a bő krónikák: „*Deinde per abrupta Montium Senonensium per populos . . . . . viam sibi gladio aperientes paraverunt*“ mondatával, ami semmi esetre nem lehet véletlen eredménye, hanem azt sejteti, hogy a bő krónikák ismerték Anonymust és abból merítettek, de ennek elment mond az a körülmény, hogy a krónikák honfoglalás története nagyon szegényes Anonymus honfoglalás történetéhez viszonyítva. Anonymusnál bőven dűszkálkodhattak volna érdekes adatok bőségében és bizonyára, ha ismerték volna, nemcsak ezt a néhány sort vették volna át. Az egyezés tehát csak Regino krónikáján alapulhat, mely közös forrása volt Anonymusnak, Kézainak és az ő nyomán a bő krónikáknak is.

A bő krónikák eredetiségét és a Kézai szöveg bővítéseinek lehetetlenségét látja Domanovszky krónikáink Szent Istvántól I. Andrásig terjedő részében. A „Kézai szövegek romlottságát“ abban látja ennél a résznél, hogy Kézai Szent István történeténél a fejezet elejéről elhagyta a geneológiát és a fejezet végére tette, továbbá, hogy Kézai nem hivatkozik

Szent István legendájára és hogy röviden tárgyalja István uralmát. Szövegpárhuzamot közöl itt ismét, szemléltetni akarván, hogy a bő krónikák szavai és kifejezései azonosak Kézai szavaival, amit érthetetlennek tart, ha a bő krónikák Kézai után bővültek.¹ Azt pedig senki sem fogja állítani, hogy ha egy rövidebb szövegből egy bővebbet csinálnak — adatokban annyira bővebbet, mint amilyenről itt szó van, — hogy akkor figyelni fognak arra, hogy a rövid szövegben meglevő szavakat hosszú sorok, sőt egész fejezetek betoldása után is megtartsák.²

A szavak és kifejezések egyezése egyáltalán nem zárja ki Kézai bővítését, illetőleg nem bizonyítja annak kivonatoságát, mert a középkori író a bővítésnél teljesen felhasználta az alapul szolgáló forrást; ha kihagy belőle, nem egyes szavakat hagy ki, hanem egész fejezeteket. Az pedig, hogy Szent István genealógiája a bő krónikák elején van, nem bizonyít azok eredetisége mellett, mert az természetes, hogy a Kézai után készülő krónikák kijavítják azt, amit hibásnak tartanak és ezzel változtatnak az eredeti szövegen.

Nagy súlyt helyez Domanovszky krónikáinknak az „*altaichi évkönyvek*”-hez való viszonyára és ebből ugyanazokat a következtetéseket vonja le, mint Zeisberg és Marczali, kiegészítve azzal, hogy a bő krónikák kijavítják Kézai rossz híreit Aba és a német császár viszálykodásánál az Annalesek nyomán és ugyancsak ezek nyomán elmondják a III. Henrik 1043-iki hadjáratát, a követ küldést, a béke alkudozásokat és a német sereg visszavonulását, amelyek hiányoznak Kézaiból. Érthetetlennek tartja, hogy ha a bő krónikák Kézai után bővültek, honnan vették azok írói azon készséget, hogy a Kézai által nem említett forrást felkutassák és annak alapján a tévedéseket kijavítsák, Kézai szövegét helyesen rekonstruálják.

Ezt csak úgy találja megoldhatónak, hogy létezett az ősforrás, mely az altaichi évkönyveknek a bő krónikákban

¹ Domanovszky: Kézai Simon mester krónikája. Budapest. 1906. 95—96. lap.

² Domanovszky idevonatkozó műve. 97. lap.

levő adatait már tartalmazta. Ezt a forrást a bő krónikák helyesen lemásolták, Kézai pedig kivonatolta és a kivonatolás alkalmával ejtette a hibákat. A Kézai krónika kivonatosságát bizonyítja szerinte az, hogy míg a bő krónikák híven követik az Évkönyveket, addig Kézaiban jelentősebb átvétel nincs, de ahol van, ott követi a bő krónikákat.

A fentiekben már utaltunk arra, hogy nem okvetlen szükséges feltételeznünk közvetítő ősforrást az altaichi évkönyvek viszonyának megmagyarázására. Abból, hogy Kézai rövidebben merít az altaichi évkönyvekből, a bő krónikák pedig híven követik azt, még nem következik, hogy Kézai a bőkrónikák által megőrzött szöveg kivonata. Mert — amint már fentebb is mondtuk, — a bő krónikák írói nagyobb tudással rendelkezve, felkeresték a külföldi forrásokat, — így az altaichi évkönyveket is — és bőven igyekezvén megírni a magyarok tetteit, természetes, hogy inkább követik szószerint az altaichi évkönyvek szövegét, mint Kézai, aki csak röviden igyekszik adni az eseményeket. De lehet az is, és ez még valószínűbb, hogy az altaichi könyvekből külföldi kompilációs krónikák révén jutottak a szövegek Magyarországra és ezek itt közismertek lettek.

Igen nagy különbségek mutatkoznak Kézai és a bő krónikák között az I. Andrástól V. Istvánig terjedő részekben. Legjobban itt mutatkozik Kézai szűkszavúsága, a Nagy Lajoskori bővitők élénk, eleven színezetű, bő elbeszéléshez viszonyítva. De nemcsak a terjedelemben van különbség, hanem a sorrend is különbözik és helyenként az adatok is mások. I. András történetében Kézai nem beszél András és Béla viszálykodásáról; nem szól a mogyoródi csata előzményeiről, a Vértes-monda helyett a Bársonyos-mondát közli. I. Béla történetében először a pogány lázadásról beszél, azután a pénzügyi javításról. A bőkrónikákban a sorrend éppen fordított. Salamon történeténél Kézai előbb ír IV. Henrik hadjáratairól és csak azután beszéli el a mogyoródi csatát, mely meglehetősen zavaros. Röviden szól I. Gyécsárról és Szent Lászlóról.

Ezeknél a részeknél nagy ugrások és hiányok vannak Kézai előadásában. Szent László kerlési csatájától Kálmánig nincs semmi. Nem említi egyáltalán II. Istvánt és III. Lászlót. II. Bélának és II. Gyécsának csak uralkodási idejét és temetkezési helyét említi. Hibásan adja Kézai II. Béla uralkodása idejét, amennyiben — szerinte — II. Béla kilenc esztendeig és két hónapig uralkodott. A többiekben is csak a legfontosabbakat adja; röviden megemlíti az uralkodók éveit, halálukat és feljegyzí némelyik temetkezési helyét is.

Mindezekben döntő bizonyítékot lát Domanovszky amellett, hogy krónikáink egy elveszett bő krónikáról származnak, melyhez a Budai-krónika áll a legközelebb.¹ Szerinte tartahatatlán az a nézet, hogy a bő krónikák Kézai után bővültek, hanem igenis Kézai csak *kivonata a Budai-krónika értelmes szövegének* és éppen ebben a részben tűnik ki, hogy Kézai mennyire ráunt már a „*scriptori dicsőségére*.”²

Érdekes, hogy Kézai — bár célja a kivonatolás, — helyenként bővebben magyarázza a dolgokat, pl. III. Henrik támadásánál betoldja a Budai krónika „*kivonatolt*” szövegébe a Bársonyos etimológiát, betoldja Salamonnak, mint koldúsnak megjelenését Szent László udvarában, III. Bélánál, akit „görögnek” mond, elbeszéli, hogy Becse és Gergely sokáig a görög császárnál tartották. Ez nincs meg a Budai krónikában, a kivonatoló Kézai, aki „*ráunt scriptori dicsőségére*”, mégis betoldja, más fontos dolgot pedig kihagy.

Az ezen részben mindjobban kiütőköző, de a többi részekben is előforduló hibák lehetetlenné teszik azt, hogy Kézai előtt, egy kész összefüggő munka volt a bő krónikák értelmes szövegével és hogy Kézai a jót rontotta el. Már Pauler Gyula is rámutatott arra, hogy pl.: a mogyoródi csata Kézainál annyira zavaros, hogy lehetetlen elképzelnünk, hogy Kézai a bő krónikákban levő értelmes szövegezést olvasta.³

Megtörténhet, hogy az író másolás közben egy-két számot felcse-

¹ A Budai krónika alatt ő a Sambucus kódexet érti.

² Domanovszky S. Kézai Simon mester krónikája Budapest 1906. 112. lap.

³ V. ö. Pauler Gy.: A magyar nemzet története. Budapest. 1893. II. k. 772. lap.

rél, vagy kifelejt, de, hogy oly körülményes módon ferditse el, pl. II. Béla uralkodási idejét, mint ahogy azt Domanovszky képzei már kevésbé lehetséges.¹

A Kézaiiban előforduló hibák: az előadás szakgatottsága, a rövidség és az adatok hibás közlése nem bizonyítják a Budai krónika értelmes szövegének kivonatolását, illetőleg nem zárják ki Kézai eredetibb voltát, hanem igenis azt mutatják, hogy a bő krónikák Kézai után készültek, kibővítve annak hiányos adatait, kijavítva és rendszeresebb formába öntve a hibás és zavaros részeket. Mi a valószínűbb? Jó, bő szöveget elrontani és kivonatolni, vagy egy régibb rövid szöveget később kijavítani és kibővíteni? A jó, bő szöveget Kézai királya számára teljesen és mohón lemásolta volna. Az nem volt és nem lehetett célja, hogy rövidítsen, mikor a király örült volna a teljesebb, bő, érdekes elbeszéléseknek. Kézai boldog lett volna, ha oly szép elbeszéléseket adhatott volna ifjú királyának a kezeibe, aminőket a bővebb Budai és a Képes krónika nyújt Salamon korától III. Istvánig.

Kézai szakgatott, zavaros előadása a magyar krónika Szent István utáni részeiben megérthető a krónika elejére függesztett előszóból, melyben azt mondja, hogy miután elbeszélte a hunok eredetét, győztes és vesztes csatáit, a továbbiakban tárgyalni fogja a hunoknak, mint magyaroknak visszatérését Pannoniába, kik voltak a visszatérők kapitányai, mekkora volt a fegyveresek száma, mert ezen dolgoknak elbeszélését méltónak tartja jelen munkájához hozzá csatolni.

Az előszóban kilűzött célt megvalósította Kézai. Szent Istvánig a bő krónikákkal megegyező részletességgel elmond mindent. Jelentékeny kihagyás itt nincs, sőt helyenként, mint az augsburgi csatánál, a burgundiai kalandnál részletesebben

¹ II. Béla 10 évig, 1 hónapig és 12 napig uralkodott. Domanovszky szerint Kézai akként rontotta el, hogy kihagyta az évek számát, a hónapok számát tette az évekhez, a napokét pedig a hónapokhoz és úgy állítja, hogy Béla „annis undecim, duobus mensibus” uralkodott. V. ö. Domanovszky Kézairól szóló tanulmányának 113. lapját.

is tárgyalja az eseményeket és kritikus megjegyzéseket is ad. Kivételt csak a honfoglalás története képez, ahol a bővebb krónikák írói Kézai egy oldalra terjedő részét öt és fél oldalra bővítették.¹ Szent Istvántól kezdve Kézai már csak szűkszavú királylajstromot készített, melyet az utána készülő Budai krónika kibővített, jobb, rendszeresebb formába öntött és a hibáiban kijavított.

A Budai krónika előadása a magyar krónikát illető részben kétségtelenül helyesebb és rendszeresebb, de semmi esetre sem eredetibb, illetőleg régebbi Kézainál. Hogy mennyiben tarthatatlan Domanovszky azon állítása, mely szerint a Budai krónika változata régebbi és eredetibb, utalnunk kell Erdélyi László megállapításaira a Budai krónikát illetőleg.² Itt Erdélyi a korjellemző szavak és állapotok egész sorozatával igazolja, hogy a Budai krónika Kézai után Nagy Lajos korában keletkezett.

Megállapítja Erdélyi, hogy a Budai krónika elején a családfa teljesen Anjou kori ízü és semmi esetre sem korábbi Kézainál. „Mert hát elég mulatságos — mondja Erdélyi, — hogy Noé, Jáfet, Thana, Nemprot és Hunor után a legrégibb űs Bor, Bánk bán állítólagos, Anjou-korban emlegetett nemzetségének névadója.” Ez és a többi Anjou-korban szereplő egyének felsorolása azt mutatja, hogy a családfát Anjou-kori író szerkesztette, mert Kézai és Anonymus erről semmit sem tud.³

Nem lehet a Budai Krónika régebb Kézainál, mivel Kézai az országot „népesség dolgában üresnek (. . . *vero regnum erat amplissimum, et gentibus vacuatum.*)”⁴ mondja, ami a ő korának megfelel, mert ő a tatárjárás után, a cseh háborúk idejében élt, amikor az országnak tényleg kevés lakója volt. Ezzel szemben a Budai krónika a magyarok számát elegendő-

¹ V. ő. Erdélyi L.: Krónikáink atyja Kézai. Szeged. 1933. 16. lap.

² Erdélyi L.: Krónikáink atyja Kézai. 27—40. lap.

³ V. ő. Erdélyi L. idevonatkozó művének 28. lap.

⁴ M. Florianus: Hist. Hung. Fontes Domestici I—II. k. 97. lap.

nek találja Pannonia betöltésére, ami meg az Anjou korra korjellemző.

Korjellemzőnek tartja Erdélyi Kopány felnégyeléséről szóló hirt a Budai krónikában, amit szerinte Zách Felicián szétdarabolása után írt meg a Nagy Lajos kori bővítő.

Korjellemzőnek találja Erdélyi I. Béla történetében a Budai krónika következő mondatát: „*Hungaria quam plurimum locupletata super omnes circum adjacentes regiones caput extulit.*“¹ Ez azért korjellemző Erdélyi szerint, mert így a visegrádi kongresszus után beszéltek a magyarok „amikor a magyar király 500 márka, vagy harmadfél mázsa ezüstöt fizetett a cseh királynak, hogy tegye le a lengyel királyi címet.“²

Salamon történetében a Budai krónika Gyésza herceget „*prudens et circumspectus*“-nak mondja, ami a városi polgárok címe kezd lenni az Anjou-korban. Anjou-kori a „*Nándorfeyeruar*“ említése, a püspökök „*reverendissimi*“ címzése pedig még az Anjou-korban is ritka.

II. András történetében korjellemző tényként állapítja meg Erdélyi, Bánk-bán „*magnificus*,“ nagyságos címzését, mely szintén Anjou-kori kezdetű, továbbá azt az állítást, hogy Bánk-bán egész nemzetségében kárhuzatos vérontás keletkezett, ami ugyan téves hír, de mutatja, hogy a Budai krónika szövege nem lehetett régebbi Kézainál, hanem csakis az Anjou-korban íródott Zách Felicián egész rokonságának kiírtása után.

Erdélyi ezen korjellemző megállapításai kizárják azt a lehetőséget, hogy a Budai krónika szövege eredetibb, régebbi Kézainál, de méginkább kizárják azt, hogy ez a szöveg Szent László-, I. András-, II. András-kori szövegnek eredeti, leg-hívebb fenntartója, mert az előbb említett előadási mód és korjellemző szavak nem keletkezhettek az Anjou-kor közepe előtt.

¹ M. Florianus : Hist. Hung. Fontes Domestici. III—IV. k. 72. lap.

² Erdélyi idevonatkozó művének 35. lap.

A SAMBUCUS KÓDEX SZÖVEGE AZ EREDETI KÉZAI-FÉLE
MAGYAR KRÓKAIKA (?)

Az eddigiekben letárgyaltuk azt az irodalmat, mely szerint a magyar krónika egy Kézai előtti ősforrásból származott. A most következő fejezetben látni fogjuk azokat a véleményeket, melyek azt állítják, hogy Kézai írta az első bő magyar krónikát és ezt leghivebben a *Sambucus kódex* őrizte meg, míg a ma ismeretes kis Kézai krónika ennek *szükszavú kivonata*. Ez a nézet alakult ki legelőször a Kézai kérdésben, amire okot az szolgáltatott, hogy a *Sambucus kódex* is Kézai előszavával kezdődik.

1. Az első kútfő kritikusunk: **Kollár Ádám**¹ megállapításai után, határozottan a *Sambucus kódex* mellett foglalt állást **Engel Keresztély**² aki a Kovachich által kiadott Műgeln-féle krónika bevezetésében legelőször hangoztatta, hogy Kézai munkája alapja valamennyi magyar krónikának „dass Kezas Werk die Grundlage aller Chroniken, mithin aller Gesch. von ungern sey.“ A többi magyar krónikát, azaz a Budai, a Képes és a Thuróczi krónikát Kézai, illetőleg a *Sambucus kódex* folytatásainak minősíti: „Laut sey es gesagt, dass der Verf. des Chron. M. L. Bibliothecae Caesaro R. vom J. 1358 (Schwandtner I. Vorr. XII.) welches bis zum Bazaratischen Feldzug Karl Roberts 1332 geht, und seine bey dem Worte quatenus unter brochene Construction zeigt, dass es hinten unvollständig sey. Heinrich von Muglein mus Jahr 1360. Das Chronicon Budense gedruckt zu Ofen 1473 von Hess, Thurotz selbst, nur Copisten Fortsetzer, und rücksichtlich des Muglein, nur Übersetzer des Chronicon Simonis de Keza.“³ Többi megjelent munkáiban⁴ is emellett

¹ Kollár Ádám: Ad P. Lambecis Commentariorum de Augusta Bibliotheca librum primum. Vindobona. 1766. 688—891. lap.

² Kovachich: Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke. Ofen. 1805. XXII—XLIII. lap.

³ Kovachich: Sammlung... XXIX. lap.

⁴ Monumenta Ungarika. Viennae, 1809. VII. lap. Geschichte des ung. Reichs. Wien. 1813. 38. lap.

foglalt állást, de a részletek tekintetében változtak nézetei, amennyiben eleinte a Sambucus kódexet Kézai folytatott kéziratának tekintette, később ezt már csak Kézai átdolgozásának minősítette, de a helyes eredeti szövegnek mindig ezt tartotta. A kis Kézait pedig ezen mű kivonatának mondja. Feltételezi azonban Engel, hogy Kézai ismerte már Anonymust és ismert más készen levő kéziratot is, de a ma ismeretes magyar krónikákat Kézai alapján íródottaknak mondja.

A mult század folyamán többen is csatlakoztak Kollár és Engel nézetéhez, míg az előző fejezetben ismertetett vélemény ki nem alakult, mely azután a legújabb időkig háttérbe szorította Engel nézetét.

2. Újabban Hóman Bálint¹ jeles történettudósunk ismét amellet foglalt állást, hogy a Sambucus kódex képezi alapját a ma ismeretes magyar krónikáknak, de ez már csak átdolgozása egy korábbi magyar krónikának: a *Szent László-kori Gesta Ungarorum*-nak. Vagyis a magyar krónika őseül egy későbbi Gestát tételez fel ugyan, a mai formájába azonban azt a Sambucus kódex által megőrzött írója öntötte, aki szerinte Kézai volt és ez a Kézai a maga bő munkáját még egyszer kivonatolta. Így jött létre azután a ma ismeretes kis Kézai krónika. Az alábbiakban meg fogjuk vizsgálni Hóman érveit, melyekkel a Szent László-kori Gesta létezését, a Sambucus kódexben Kézai szerzőségét és a kis Kézai krónika kivonatosságát igazolni igyekszik.

Helyesen állapítja meg, hogy a magyar krónika a mai formájában nem keletkezhetett a hun krónikától függetlenül, mert mindkettőt ugyanazon szempont és felfogás jellemzi, már pedig ily egyezést két középkori íróról nem lehet feltételeznünk,² Észreveszi azután, hogy a magyar krónika csak függelék és a hun krónika kiegészítő része, mivel az író főműve a hun krónika volt, vezérgondolata a hun-magyar azonosság, ami kevésbé érvényesül Anonymusnál. Igazi nemzeti

¹ Hóman B.: Szent László kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Budapest. 1925.

² Hóman idevonatkozó művének 61. lap.

hőse Attila, azért mellette háttérbe szorulnak Álmos, Árpád, Szent István és a többi magyar királyok. A magyar krónika száraz voltát Hóman azzal magyarázza, hogy az író már felhasználta annak egyes adatait a hun krónikához.

A magyar krónika őseit, amint fentebb említettük, Szent László korára teszi Hóman. Ennek bizonyítására felhossa, hogy *krónikáink 1091 előtti részének törzse az Árpádház Béla ágának története és ez a rész azt a benyomást teszi, hogy az Árpádház legkiválóbb uralkodói I. Béla és Szent László és hogy mellettük háttérbe szorul Szent István is.* Ez szerinte csak úgy érthető, hogy a krónika 1091-ig terjedő részét I. Béla király fiainak korában írták, amit legjobban bizonyít az, hogy krónikáink kiemelik és részletesen tárgyalják I. Béla gazdasági és pénzügyi reformjait, mely szerint Béla bizanci arany forintot hozott forgalomba, melyért 40 ezüst dénárt kellett cserébe adni.

Az egykorúságot bizonyítja szerinte Salamon, Géza és László harcainak részletező leírása és a személyeknek pontos, történelmileg igazolható ismerete, valamint Szent László verses magasztalása.¹ Ezt igazolja továbbá a Salamon és András elleni tendencia és a legendás tisztelet, mellyel László személye érintve van, csodás cselekedeteink, vízióinak említése.

XI.—XII. századi állapotokat lát Hóman a honfoglalás útmenetében is a besenyők, fehér hunok földjén, Suzdal, Kiev városán és Ruthenián keresztül. A különböző krónikák alapján rekonstruálható alkotmánynak leírása szerinte Szent László és utódainak hatalmas patrimoniális királyságát mutatják.

Szent László korát igazolja szerinte Magyarország régi lakóiról adott leírás krónikáinkban, mely görögökről és meszianusokról beszél, már pedig a „A görögök csak a bolgár birodalomnak a XI. század elején történt elfoglalása óta voltak Magyarország szomszédai s éppen Salamon, Géza és

¹ V. ö. : Hóman idevonatkozó művének 66. lap.

László keveredtek első ízben harcba.“ A „messianus“ népnév pedig egyenesen korjellemző, hiszen Szent László az egyetlen királyunk, ki magát „Ungarorum et Messi rex“-nek címeztette.¹

Korjellemző dolgot lát a bő krónikák következő mondatában, mely Csákvár elpusztulásáról szól: „illud etiam castorum temporibus Andree, Bele et Levente per commune consilium Hungarorum est confractum“ és szerinte Botond konstantinápolyi hadjárata Salamon és László görög harcaira emlékeztet.

Végül még azt hozza fel, hogy Szent István történetében a Ják nemzetség ősnél Wasserburgi Vecelinnek következő geneológiája csakis Szent László korára mutat:

Vecelin
 ┌───
 Radi
 ┌───
 Miska
 ┌───
 Koppány Márton
 ┌───
 Opos

Ez csakis Szent László-kori írótól származhatik, mert Koppány Szent László udvari káplánja volt. Feltételezi, hogy Koppány szerkesztette a Szent László-kori Gesta Ungarorumot.²

Ha azonban más oldalról nézzük a dolgokat, más eredményre jutunk. Elsősorban is a fentebbi megállapítások nagyobbára a bő krónikákra vonatkoznak, de nem, vagy csak kevésbé alkalmazhatók Kézaira. Kézainál semmi nyomát nem találjuk annak, hogy különösképp magasztalná Szent Lászlót, hiszen az egész Szent Lászlóról szóló rész mindössze csak hat sorra terjed nála. Uralkodásának csak egy mozzanatát említi, a kerlési csatát, itt is a hunok helyett „bessi“, bese-nyőket mond, azonkívül feljegyzi uralkodása idejét és temet-

¹ Hóman idevonatkozó művének 67. lap.

² Hóman idevonatkozó művének 67. lap.

kezési helyét. Mindez szerfölött sovány tudósítás a bő krónikák részletes, eleven színezetű elbeszéléséhez képest, mely a Budai krónikában öt, a Képes krónikában nyolc oldalra terjed úgy, hogy szinte lehetetlen feltételeznünk azt, hogy Kézai akár az egyik, akár a másik tudósítást olvasta, mert ha bármennyire kivonatolás volt is a szándéka, nem tudta volna függetleníteni magát annyira amazoktól. Ugyanazt mondhatjuk a Szent László előtti részekre vonatkozólag is Szent Istvánig, ahol annyira részletesek a bőkrónikák Kézaihoz képest, hogy nem tudta volna annyira szűkszavúan kivonatolni azokat. Az a legendás tisztelet, mellyel László személyét illetik a bőkrónikák, megérthető abból, hogy Szent László nagylegendáját az Anjou korban, Nagy Lajos alatt írták, akinek ifjúkori trónralépésekor első dolga volt felkeresni Szent László váradi sírját és valószínű, hogy a legenda hatása alatt írták a bő krónikák Szent László életrajzát oly kegyelettel, melynek semmi nyoma nincs Kézaiiban.

Az pedig, amit Hóman I. Béla pénzügyi intézkedéseire vonatkozólag mond, hogy az teljesen megfelelt I. Béla, illetőleg Szent László korának, nemcsak, hogy teljesen rossz, hanem egyenesen kizárja minden lehetőségét annak, hogy krónikáink megvoltak IV. Béla kora előtt. Az az idő, amikor egy bizanci aranypenzáért 40 kis ezüst dénárt kellett adni, éppen Hóman Bálint szép, nagy történeti műve szerint a tatárjárás után esik, amikor 1255-től a zágrábi báni dénárok kezdődnek, melyekből 40-ért egy arany penzát.¹ Kézai, tehát a maga pénzszámítását vissza vetíti I. Béla korára.

Ellene szólnak az 1091 előtti részek Szent László kori szerkesztésének, azok a hibák és anakronizmusok, melyek ezekben a részekben vannak, továbbá a kései szavak és kifejezések, melyek nem keletkezhettek Szent László korában, hanem csak kései korok mellett tesznek bizonyosságot. Érthetetlen, hogy Szent László kori író, hogyan beszélhetett Szent Lászlónak keresztes hadjáratí rectorrá választásáról, amikor Szent László már a clermonti zsinat előtt meghalt; érthet-

¹ V. ö. Erdélyi: Krónikáink atyja Kézai. 22—23. lap.

len, hogy az I. Károly korában szereplő Benedek pápa hogyan lett Szent István megkoronázója. De legjobban kizárják azok a kései szavak, melyek ebben a részben minduntalan előbukkanak. Ilyennek a „*litteratus*“, mely kevéssel 1283 előtt kezdi felváltani a clericus szót a világi „deák“ jelentésben; ilyenek továbbá a „*banerium*“, „*allodium*“, „*a rector*“, „*a prudens et circumspectus*“ kifejezés és a „*reverendissimi*“ szó, melyek mind két-három évszázaddal későbbi szavak. Ugyancsak Anjou-kori szó a Nandorfeyerwar Bolgárfehérvár jelölésére.¹

Hóman többi érvei sem átütő jelentőségűek. A honfoglalással kapcsolatosan feltüntetett etnográfiai viszonyok nem zárják ki a későbbi szerkesztést és nem bizonyítanak pontosan csak a XI. század mellett. Miért lenne Szent László korára korjellemző Csákvár elpusztításáról szóló mondat? „... illud etiam castrum temporibus Andree, Belec et Leventie per commune consilium Hungarorum est confractum...“?

Kézaiból ez a mondat hiányzik, a nevek kiírásai pedig sokkal későbbi századok írásának felelnek meg. Az Andreas és Endre egyaránt előfordul az Árpádkori oklevelekben, de soha sem az Endre szerepel a királyok neveként, hanem Andreas. Kézai is Andreast ír, Endre királyokat csak Anjou-kori írók kezdtek emlegetni.²

Egyedül a „*messianus*“ és az „*Ungarorum et Messie rex*“ bizonyítna Szent László kora mellett. Csakhogy nem tudjuk, vajjon ez alatt mit értenek a krónikák. A messianus jövevények és a rex Messie neve a bolgár Macsva lakóira érthető, de ezekről különböző korokban beszélnek több századon át. Tehát ez sem korjellemző Szent László idejére.

Hóman érvei nem bizonyítják krónikáink 1091-ig terjedő részének Szent László-kori szerkesztését. De nem állhat meg az az állítás sem, hogy a magyar krónika 1091-től 1272-ig terjedő része időről-időre készül, egykorú feljegy-

¹ Századok 1915. 629. l. legelőször hitelesen 1332. évi kir. oklevélben fordul elő. Erdélyi: Árpádkor. 113. lap.

² Erdélyi: Árpádkor. 107. lap.

zéseken alapul, mert az egykorúságnak több körülmény ellene mond. Így első sorban ellene mond II. Béla történetében a „bárók“ és a „*congregato generalisok*“ említése, melyek csak 1279 után kezdődnek Magyarországon. Ellent mond az egykorúságnak III. Béla idejénél az a hire Kézainak, hogy a királyhoz intézett kéréseket írásba kell foglalni és a kancellár így terjeszti a király elé, holott pedig — amint Rogerius értesít bennünket — ez IV. Béla újítása volt s ezt IV. Béla 1267-ben a szerviensi nemesek kedvéért vont vissza az aranybulla harmadik rövid kiadásában. Érdekes, hogy az egykorú feljegyzések egyáltalán nem emlékeznek meg II. András történetében az aranybulláról; a tatárjárás egyszerűen, szárazon van megírva krónikáinkban, ami érthetetlen, ha krónikáink részei egykorú feljegyzéseken alapulnak, amikor Rogerius, aki tényleg a tatárjárás idejében élt, oly részletesen és kimerítően írja le az eseményeket. Mindezek kizárják krónikáink 1091 utáni részeinek egykorú feljegyzések alapján történő megírását.

* * *

Hóman a különböző korokból származó részek alapján megírt *magyar krónika szerkesztőjéül Kézait gondolja*, amit a magyar krónika alkotmányjogi felfogásával igazol, mely a XIII. század rendi közfelfogását tükrözi és nem a királyi tekintélyt a pártharcokban is megőrző IV. Béla vagy V. István korát. Ennek bizonyítására felhossa még a honfoglaló vezér ivadékaként feltüntetett László fia, Gyula megemlézését, aki az e korban szereplő híres „király fogó“ László vajda testvére, vagy annak nagybátyja volt és aki eleinte V. István hű emberei közé tartozott, majd 1267-ben IV. Béla mellett harcolt V. István ellen.

Hóman Kézai igazi munkájának a *Sambucus kodexet*, helyesebben a *Sambucus kodex által megőrzött szöveget tartja*, a kis Kézai féle magyar krónikát pedig kivonatának, akár csak Engel Keresztély. Ennek külsőleg ellentmond az a körülmény, hogy a *Sambucus* kódex IV. Lászlóról nem valami

rokonszenves képet fest, sőt ez a rész IV. Lászlót szívből gyűlölő íróra vall; de Hóman ezt azzal magyarázza, hogy egy III. András kori író Kézai kedvező tudósítását itt átdolgozta László ellenes tendenciával és hogy ez tényleg így van, bizonyítja a Sambucus kódex következő mondatával: „... *contra eum rex Ladislaus, ut fortis Josue pro gente sua et regna pugnaturus accessit*,” ami mutatja, hogy az író előtt volt egy Lászlót dicsőítő irat is.

A Sambucus kódexben lévő szöveget tartja Kézai eredeti művének azért is, mivel ez Kézai előszavában kezdődik, már pedig „igen nehéz feltenni, hogy a bővebb szövegű krónika bármely másolója minden különösebb ok nélkül épen a kivonatos Kézai előszavát és bevezetését csatolta volna művéhez,” továbbá a Sambucus kódex is a morvamezei, meg a hódítási csatával kezdi a IV. Lászlóról szóló elbeszélést, akár csak a kivonatos Kézai.¹

Annak hogy a kis Kézai krónika a Sambucus kódex kivonata, több tény ellene szól. Ellene szólnak azok a különbségek, melyek a kis Kézai és a Sambucus kódex között fennállnak. A kettőt összehasonlítva azt találjuk, hogy ellentétes felfogások vannak bennük ugyanazon eseményekről és nagy aránytalanságok tapasztalhatók a terjedelemben közöttük.

Ha a Kézai krónika a Sambucus kódex kivonata, hogyan változott át a honfoglalás 888-as dátuma Kézainál 872-re? Hogyan érthető meg az, hogy Kézai a bő munkájában a *septem castra* — sibenburg etimológiát adja, kivonatában már ezt az Ung-Hungari etimológiára változtatta?

Kizárja a Sambucus kódex kivonatolását a kürt jelenet ellene polemia a kis Kézai-ban. A Sambucus kódex ugyanis a maga egész terjedelmében közli a kürtjelenetet Lel és Bulcsú kivégeztetésének tárgyalásánál, Kézai pedig tiltakozik ellene. Már pedig azt nem állíthatja senki, hogy Kézai a kivonatában ellene mond saját magának. Ilyet nem állíthat Hóman, amikor Kézai világosan kimondja, hogy „*mások erősítgetik mese módjára, stb.*” Érthetetlen továbbá, hogy Kézai

¹ V. ö.: Hóman idevonatkozó művének 63. lap.

csak a magyar krónikát vonatolta ki, a hún krónikát a maga teljességében lemásolta, sőt egyes helyen bővítette is.

Annak, hogy a Kézai-féle kis magyar krónika akár a Sambucus kódex, akár a többi Budai krónika családjához tartozó kódexek bővebb szövegének kivonata lenne, legjobban ellent mondanak azok a helyei Kézainak, ahol ezeknél részletesebben beszéli el az egyes eseményeket és még más, a bő krónikákban meg nem levő dolgokat is közöl. Ilyenekkel lépten-nyomon találkozunk a magyar krónikában. Ilyen a honfoglalás történeténél a következő:

„Egressi ergo vexillis erectis cum uxoribus liberis et armatis, Danubium in Pest et in portu Zub transierunt ubi castrum quoddam circa Danubium, in quo erant milites Zvatoplug recollecti, qui fuere erepti per fugam, quando dominus ipsorum interiorat, expugnarunt, in quo quidem affinem Morot nimis vetulum, cum aliis perimentes, usque hodie fabulose Morot ipsum fuisse, asseruerunt.“¹

Vérbulcsú nevének elmondásánál is bővebb Kézai, ahol a következőket mondja Vérbulcs nevének eredetéről:

„Pro eo enim Verbulchu est vocatus, quia cum avus eius in prelio Crimildino per teutonicos fuisset interfectus, et id ei pro certo constitisset, volens recipere vindictam super eos, plures Germanos assari fecit super veru, et tanto crudelitate dicitur in eos exarsisse, quod quorundam quoque sanguinem bibit, sicut vinum.“²

Érthetetlen, hogy ezekről a bő munkájában nem tud semmit, hanem a kis „kivonatában“ mondja el.

¹ M. Florianus: Hist. Hung. Fontes Domestici. I—II. k. 72. lap.

² M. Florianus: Hist. Hung. Fontes Domestici. I—II. k. 73. lap.

Teljesen hiányzik a bővebb krónikákból a burgundiai kalandozás elbeszélésénél Schwarzenbergi Hertnidus esete, melyet Kézai a következőképpen közöl:

„ubi capitur Hertnidus Schwaurchunburc imperatoris mariscalcus, id est militie sue princeps et alii quam plures nobiles cum eodem et licet inestimabilem pecuniam pro redemptione eorum tradidissent, ante Ratisponam in signum positi sagittis crudelissime civibus in muro stantibus et admittantibus, perfarantur, et sic tandem cum victoria et preda maxima ad propria revertuntur.“¹

A Sambucus kódex erről a hírről semmit sem szól és Kézai a „kivonatában,” ahol csak a legfontosabb helyeknek és híreknek ad helyet, mégis elbeszéli. Nyilvánvaló, hogy nem Kézai toldotta ezt be kivonatába, hanem a Sambucus kódex és a többi bő krónika hagyta ki, mivel a Nagy Lajos kori bővitők nem fogadták el őseinket ilyen hitszegőknek és kegyetleneknek, akik a nagy váltság ellenére is zászló nyélre tűzött nyilakkal kegyetlenül átlődözték Schwarzenbergi Hertnidet és más előkelő németet.

Lél és Bulcsú kivégeztetése után Kézai elbeszéli, hogy nem bántották a magyarok többé Németországot egész István királyig, mert félték a németek és franciák együttes támadásától. A Sambucus kódex erről egy szót sem szól, valószínűleg azért, mert nemzeti önérzetükkel nem tudták összeegyeztetni, hogy az egész Nyugati- és Dél-Európát bekalandozó magyarok félték a németektől, amikor Nagy Lajos korában „Hungaria quam plurimum locupletata super omnes circum adjacentes regiones caput extulit.“²

Van azután még több rész Kézaiiban, melyek a Sambucus kódexből és a bő krónikákból hiányoznak. Így a jövővény nemzetségek tárgyalásánál Simon és Mihály nemzetségről többet mond, mint amazok; azután ugyancsak a jövő-

¹ M. Florianus: Hist. Hung. Fontes Domestici. I—II. k. 74. lap.

² M. Florianus: Hist. Hung. Fontes Domestici. III—IV. k. 72. lap.

vények tárgyalásánál van egy kevésbbé jelentékeny hely, mely a bővebb krónikákból hiányzik. Ez a következő:

Adduxerat etiam regina Constantia cum ea sororem comitis Simons et Bertramini nomine Totam, tam formosam et pulcherrimam, quod eo tempore vix mundo sibi similis haberetur. Cui quidem virgini Benedictus dux Conradi filius, cum villa Meretinsdorf prodotibus ex parte Emirici regis et regina Constantie est coniunctus.“¹

Ha Kézai a Sambucus kódex kivonata, amely csak a legfontosabb helynek és ténynek ad helyet, akkor ilyen kevésbbé fontos adatoknak nem lett volna szabad belekerülni a kivonatba, melyek pláne az előtte fekvő szövegből hiányoztak.

Látjuk tehát, hogy tarthatatlan az a nézet, mely Kézait a Sambucus kódex kivonatának hirdeti, még pedig azzal az elgondolással, hogy a Sambucus kódex bő szövege Kézai eredeti munkája. Ellene szólnak a különböző és egymással vitatkozó hireken kívül mindenek előtt azok a részek Kézai-ban, melyek a Sambucus kódexből hiányoznak. Mivel azonban a rokonság megvan közöttük olyképpen, hogy a Sambucus kódexben Kézai bennefoglaltatik, most csak az a kérdés, mi a hihetőbb: előbb készült a kis, rövid szöveg, mely pl. Szent Lászlóról 6 sort ír és ezt kibővítették 5 oldalra, közel 30-szor annyi érdekes szöveggel, vagy megfordítva? Vajjon kinek az érdeke lehetett volna ez a feltételezett zsugorítás, összeaszalás? Mi lehetett volna ennek a célja? Hol akadt volna olyan történeti hiányról panaszkodó író, aki a legvitézebb magyar király történetét, — akár úgy találta készen, akár maga remekelte össze, — a bő hun krónika teljes meghagyása után kis csontvázzá sorvassza és ugyanígy tegyen az összes királyok történetével, Szent

¹ M. Florianus: Hist. Hung. Fontes Domestici. I—II. k. 96. lap.

Istvántól III. Istvánig? Kénytelenek vagyunk tehát a Sambucus kódexet és a Budai krónika családjának Kun Lászlóig terjedő részét Kézai után bővültnek tekinteni. De ugyanekkor, — amint láttuk — a Sambucus kódex írója egyes jelentéktelen és az ő felfogásával ellenkező részeket kihagy, mert a Nagy Lajos-kori első bővítő, mint már mondtuk, nemcsak bővítő volt, hanem átdolgozó is. Megérthető, hogy a bővítés ellenére ki is hagy bizonyos, általa feleslegesnek és valótlannak vélt dolgokat.

Hogy a Sambucus kódex is Kézai előszavával kezdődik, csak erősíti fentebbi nézetünket, azt t. i. hogy Kézai alapján jött létre; erősíti továbbá Erdélyi legújabb kutatásainak azon eredményét, hogy a Sambucus-Acephalus kódex a Budai krónika első fogalmazványa. Emellett szól az a tény is, hogy a Sambucus kódex is a hódtavi és a morvamezei csatával kezdi a IV. Lászlóról szóló elbeszélését. A továbbiakban az író megváltoztatta Kézai nézetét IV. Lászlóról, mert Nagy Lajos korában még élt Kun László dicstelen uralkodásának emléke; a Nagy Lajos-kori bővítők nem fogadhatták el Kun Lászlót „invictissimus, potentissimus et gloriosissimus rex“-nek.

A Sambucus, illetőleg a hozzá legközelebb álló Acephalus kódexet Kézai első bővítése fogalmazványának kell tekintenünk: róla keletkeztek a Budai-krónika családjához tartozó kódexek, valamint a Képes-krónika családja is. Szerzője valószínűleg Ó-Budai prépost volt, mert feltűnő Szent István történetében, hogy az első király minő kiváltságokat adott az Ó-Budai monostornak:

„Deinde sanctus rex venit in civitatem, que *Vetus Buda* vocatur una cum filio suo sancto Emerico et regina, et cum ibi non invenisset aliquod pium opus in Christo in quo posset laudari creator omnium, statim sanctissimus rex de thesauro predicti Kean ducis bulgarorum et sclavorum quem occiderat, cepit in medio civitatis edificare grande cenobium in honore apostolorum Petri et Pauli; ditando illud multis

predis et simili libertate romane, quam corpolariter visitaverat. Dum igitur edificaretur, magistri lapicide de Grecia ducti erant, et sanctissimus rex et regina ratione devocionis ibidem degebant. Regina autem cruces tabulas et ornamenta procurabat. Quia vero illud grande opus inceptum multos annos conduxerat, ideo, vivente sancto Stephano rege illud cenobium non potuit consumari, sed volente deo post multum temporis sanctissimus rex Ladizlaus nepos eiusdem beati Stephani illud opus consumavit, ut scilicet possit implere votum proavi sui sicut inferius plenius declarabo.“¹

E sorok mutatják, hogy a szerző különösképp kiemeli az Ó-Budai monostort és olyan dolgokat állít vele kapcsolatban, melyek nem felelnek meg ugyan a valóságnak, de mutatják, hogy az írónak különös érdeklődése volt az ó-budai monostor iránt; másutt is többször emlegeti a Sambucus kódex írója Ó-Budát és az ott végbe ment dolgokat. Ezek alapján minden joggal feltehetjük, hogy a szerző ó-budai prépost volt. Így azután a Sambucus, illetőleg az Acephalus kódexet Ó-Budai krónikának nevezhetjük megkülönböztetésül a Hess-féle Budai krónikától.

A MAGYAR KRÓNIKÁK ALAPJA: A KÉZAI-FÉLE KIS MAGYAR KRÓNIKA.

Letárgyaltuk tehát azok nézeteit is, akik a Sambucus kódexben látják krónikáink őseit. Ahol csak tudásunk megengedte, igyekeztünk a helytelen érvek tarthatatlanságát kimutatni és megoldani a helyes nézetet abban az irányban, hogy a magyar krónika eredeti őse a Kézainál meglevő szöveg és az semmiesetre nem lehet a Budai krónika által megőrzött szöveg kivonata.

A feladat megoldásában segítségünkre szolgáltak Erdélyi megállapításai, akinek tanulmánya² világosan szemlél-

¹ M. Florianus: Hist. Hung. Fontes Domestici. III—IV. k. 46. lap.

² Erdélyi L.: Krónikáink atyja Kézai. Szeged. 1933.

1) teti a magyar krónikák leszármazását, bizonyítva azt, hogy *Kézai az alapja valamennyi magyar krónikának.*

1. A továbbiakban ezt az áltáspontot fogjuk ismertetni részleteiben is, amely téren Erdélyi jelenleg egyedül áll. Ő előtte **Horányi**¹, **Endlicher**² és **Podhraczký**³ állítottak fel hasonló nézetet, de az ő felszólalásuk elnémult a mind élénkebbé váló irodalom Kézai ellen irányuló áramlataiban.

2. De lássuk **Erdélyi** érveit. Elsősorban is nagy jelentőséget tulajdonít a magyar krónika elején levő előszónak, mely szerinte azt mutatja, hogy Kézai fő művének a hun krónikát tekintette és ehhez csak mint függelékül csatolta a magyar krónikát. Ebből érteti meg Erdélyi a magyar krónika kivonatszerű száraz voltát.

A másik bizonyítékát *a nevek kiírásí módjára alapítja*, amennyiben Kézainál Szent István történetében *Wazul, Emricus, Cuppan, Andreas és Lewenta* van, már pedig a Wazul és Emricus alakot Szent István és Szent László korában *Vazil-Vaszil és Henricus* alakban írták, a Kézainál levő alakját csak a XIII. században kezdték írni. A *Cuppan* nevet a XI. századi emlékek *Cupanusnak* írják a Cuppanus alak III. Béla korában élő *Katapan* pécsi püspök nevéből indul ki és ebből lesz Kézai korában Katpan, Koppány nemzetség neve.⁴ Ezzel egyrészt azt bizonyítja Erdélyi, hogy ez a része a magyar krónikának nem keletkezhetett Kézai előtt, más részt pedig, mivel a Budai krónika *Andreas* helyett *Endrét* ír, azt bizonyítja, hogy a Budai krónika nem lehetett korábbi Nagy Lajos koránál, mert a magyar királyok sohasem nevezték magukat *Endrének*, noha II. András pl. egy ház lakóiként említi *Andrást* és *Endrét*, tehát ismeri az *Endre* nevet és megkülön-

¹ Horányi: *Memoria Hungarorum*. 1776. II. k. 347. lap.

² Endlicher: *Cronica de gestis Hungarorum*. Wiener Jahrbücher der Literatur. 1826. Anzeige Blatt XXXIII.

³ Podhraczký: *Magistro Simonis de Keza... libri duo*. Budae. 1833.

⁴ V. ö.: Erdélyi idevonatkozó művének 21. lap.

bözteti az Andrástól.¹ Csak az Anjou-korban egy országbírói ítéletével mondja az egyik András királyt Endrének és ugyanígy tesznek a Nagy Lajos-korában írt krónikák. Ellenben Anonymus és Kézai csak András királyt ismer.

Korjellemző dolgot lát Erdélyi Kézai azon adatában, hogy *Benyn Béla király országa területén bizánci arany pénzt hozott forgalomba és ezért 40 kis ezüt dénárt kellett cserébe adni*. Korjellemző dolognak tartja Erdélyi ezt azért, mert I. Béla dénárjai Szent István, Szent László dénáraival egyenlő nagyságúak és ezekből csak 30-at kellett adni egy arany pénzéért. Ezután következett az apró dénárok kora (II. Béla,—III. István), majd a harmadik a frizachi dénár kor (III. Béla—II. András) és csak a tatárjárás után 1255-től a zágrábi bán vereti először a báni dénárokat, melyekből 40 ér egy arany pénzát. Kézai a báni dénárok korában él és saját pénzviszonyait, mely IV. Béla alatt kezdődött, visszavetíti I. Béla korára. Tehát ez kizárja, hogy a magyar krónika 1255 előtt létezett volna.

A jövevények felsorolásánál Kézai azt mondja, hogy Gyécsa herceg és mások alatt csehek, lengyelek, görögök, beszek, örmények jöttek az országba és mint királyi és más urakhoz tartozó szervientsek, uraiktól hűbéreket kaptak és később nemességet is nyertek. Itt helyesen hivatkozik arra Erdélyi, hogy ez 1266—67 között ment végbe, tehát ez az adat csakis Kézai korában keletkezhetett.

A litteratus szó korjellemző, inkább Anjou-kori, mint Árpád-kor végi, ámbár Kézai alapján 1283 tájig bátran visszamehetünk a szó kedvéért, mely a világi diákot jelenti a clericus diákok mellett. Tehát ez is azt mutatja, hogy nem lehetett meg a magyar krónika Kézai előtt. Korjellemző a condicionariusok neve is, mely a XIII. században 1207 táján tűnik fel először.

Ezek alapján Erdélyi a következőket mondja a magyar krónikáról.

¹ Erdélyi: Pannonhalmi Rendtört. Budapest. 1902. I. 671. lap.

„Összefoglalásul teljes biztossággal kimondhatjuk, hogy Kézai Simon 1283 táján írta az egész hun krónikát s ugyanazon stílusban, zökkenés nélkül folytatta a magyar kis krónikát és úgy írta meg, ahogy ránk maradt, kivonatolás nélkül, e kis krónika végéhez csatolva azt az advena, jövővény nemzetség jegyzékét, amelyet a hun krónika első fejezete végén megígért, munkácskája függelékéül.“¹

Erdélyi krónika elméletét azután megtámadta Domanovszky² a „Károly Emlékkönyv“-ben írt cikkében, melyben korábbi éveit sorakoztatta fel és elveti Erdélyi nézetét, anélkül azonban, hogy annak érveit lépésről-lépésre fontolóra venné és kimutathatná azoknak tartható, vagy tarthatatlan voltát.

* * *

A krónikák és a körülöttük lefolyt viták tanulmányozása arra az eredményre vezet bennünket, hogy krónikáink őseit Kézai írta. Ő szerkesztette tehát a hun és magyar krónikát; eredeti műve a kis Kézai krónika. Mellette sok körülmény szól, melyekre tanulmányunk folyamán rámutattunk és melyek kizárják azt az általánosan elismert és hosszú időn át uralkodó nézetet, mely szerint Kézai kivonata egy korábbi bő műnek. De nem lehet kivonata a Budai, vagy a Képes krónika által megőrzött szövegnek sem, hanem a rokonság onnan van, hogy ezek a Nagy Lajos korában keletkezett krónikák kibővítették Kézai rövid kis krónikáját. Nem ismert tehát Kézai már készen levő magyar

¹ Erdélyi: Krónikáink atyja Kézai. 26—27. lap.

² Domanovszky: A hun krónika szerzője. Károlyi Emlékkönyv. 1933.

krónikát, nem ismerte Anonymust sem, hanem szétszor külföldi adatok és krónikák, meg a hazai énekes hagyományok és családi mondák alapján szerkesztette meg a maga kis krónikáját, mely azután alapul szolgált a többinek, így tehát ő — amint Erdélyi mondja — „*krónikáink atyja*.”

* * *

E kis tanulmány keretében igyekeztem világos képet nyújtani krónikáink eddigi irodalmáról és a krónika kérdés fejlődéséről. Hogy mennyire sikerült ezt elérnem, nem tudom mindenesetre igyekeztem a tőlem telhető legjobbat adni. Az egyes írókat, a különböző vélemények szerint csoportosítottam, hogy annál áttekinthetőbb legyen a krónikák eredete és leszármazása körül lefolyt 200 éves harc és vita. Érzem, hogy a tárgyalásomban némi ismétlődések vannak, de ezeket a világosság kedvéért tudatosan eszközöltem. Hogy az egyes tételek minél érthetőbbek legyenek, kénytelem voltam némely dolgot többször ismételve hangsúlyozni.

Munkámban buzgón támogatott Dr. Erdélyi László egyetemi tanár úr, kinek sok hálával tartozom értékes tanácsaiért és bölcs utasításaiért. Hálas köszönetet mondok Dr. Deér József professzor úrnak is, aki a munkámhoz szükséges irodalmi és forrásmunkák előteremtésében segítségemre volt.

IRODALOM.

Kollár Ádám: A. P. Lambecii Commentariorum de Augusta Bibliotheca librum primum. Vidobonae 1766.

Horányi: Memoria Hungarorum 1776. II. köt.

Engel Keresztély: Kovachich. Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke. Ofen 1805.

Engel Keresztély: Geschichte des ungarischen Reichs. Wien 1813.

Endlicher: Cronica de gestis Hungarorum. Wiener Jahrbücher der Literatur 1826.

Podhraczký József: Magistri Simonis de Keza libri duo. Budae 1833.

Toldy Ferenc: Magyar nemzeti irodalom története. II. kiadás 1852. I. köt.

Toldy Ferenc: Die historische Dichtung der Ungern vor Zrinyi. Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien 1850. I. köt.

Toldy Ferenc: Chronica Poson. Budae 1852.

Toldy Ferenc: Nemzeti történetünk kezdetei. Összegyűjtött munkái. VII. köt. Budapest 1873.

Toldy Ferenc: Marci Chronica. Pestini 1867.

Szabó Károly: Kézai Simon mester magyar krónikája. Pest 1862.

Kerékgyártó Árpád: Kézai Simon krónikája. Magyarország művelődésének története. Budapest 1865. II. köt.

Zeisberg: Zur Kritik der Annalen von Altaich. Zeitschrift für di österreichischen Gymnasien. Red. Seidl, Tamaschek und Hartel. XVII. Wien 1875.

Marezali Henrik: A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Budapest 1880.

Huber Alfonz: Mittheilungen des Instituts für oesterreichische geschichtsforschung IV. Innsbruck 1883.

Steindorff: Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Heinrich III. Leipzig 1881.

Rademacher: Zur Kritik Ungarischer Geschichtsquellen Forschungen zur Deutschen Geschichte. XXV. Göttingen 1885.

Heineman: Zur Kritik Ungarischer Geschichtsquellen. Neues Archiv. XIII. Hannover 1887.

Pauler Gyula: A képes krónika Árpádkori részeiből. A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest 1893. II. köt.

Kaindl: Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen Wien 1894—1900 évfolyam.

Kardcsnyi János: Székelyek eredete és Erdélybe való települése. Budapest 1905.

Dr. Domanovszky Sándor: Kézai Simon mester krónikája. Budapest 1906.

Dr. Domanovszky Sándor: Kézai és a hun krónika. Károlyi emlékkönyv. Budapest 1930.

Madzsar Imre: A hun krónika szerzője. Történeti szemle. Budapest 1922.

Hóman Bálint: A Szent Lászlókor Gesta Ungarorum és XII.—XIII. századi leszármazói. Budapest 1925.

Dr. Erdélyi László: Krónikáink atyja Kézai. Szeged 1933.

* * *

Dr. Deér József: Scythia leírása a Gesta Ungarorum-ban. Magyar Könyvszemle 1930. 3—4. füzet.

Dr. Erdélyi László: Árpádkor. Budapest 1922.

Dr. Erdélyi László: Igaz történetet tanítsunk. Szeged, 1932.

Dr. Erdélyi László: A magyar lovagkor nemzetségei. Budapest 1932.

Dr. Erdélyi László: A pannonthalmi Szt. Benedek-rend története. Budapest 1902.

Lackovits László: Alberik világkrónikájának magyar adatai. Szeged 1934.

Mátyás Flórián: *Historiae Hungaricae Fontes Domestici* I.—II. köt. Lipsiae 1883. III.—IV. köt. Quinque Ecclesis 1884.

ÉLETRAJZ.

Szabadkán, Bácsbodrog megyében születtem 1912. július 28-án. Középiskolai tanulmányaimat 1923-ban kezdtem meg a kiskúnhalasi ref. Sziládi Áron reálgimnáziumban. Ugyanott 1931-ben tettem érettségit. Ugyanezen évben iratkoztam be a szegedi Ferencz József-tudománytem bölcsészettan- és történettudományi karára és mint történelem-földrajz szakos tanárjelölt 1933-ban tettem alapvizsgát.

Kolozsvári-szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből.

Eddig megjelent füzetek :

1. Balogh Albin: A magyar pénz története az Árpádok korában. 1912
2. Harkó Gyula: A pénz története Magyarországon 1526—1608. 1912
3. Dr. Erdélyi László: Az első állami egyenes adó elmélete. 1912.
4. Lovas Elemér: Árpádházi B. Margit és kora. 1913.
5. Boga Lajos: Székelyföld történetirója a XVII. században. 1914.
6. Dr. Erdélyi László: Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. 1915.
7. Gregorich Izidor: Társadalom és művelődés Nagy Lajos életrajzában. 1915.
8. Deák János: Kegyúri jog Magyarországon a reformatióig. 1916.
9. Kemény József: Társadalom és művelődés Hunyadi Mátyás törvényeiben. 1918.
10. Halász Imre: A boszorkányhit útja. 1925.
11. Fehér Ede: Művelődéstörténeti korszak I. Lipót törvényeiben. 1927.
12. Beke Ida: Erdély társadalma és művelődése az Approbata Constitutiókban. 1927.
13. Szabó Ferenc: Társadalom, művelődés Zsigmond törvényeiben. 1927.
14. Metzner Károly: A török dúlás békeévei. II. Mátyás kora. 1928.
15. Spiegel Mária: II. József kora Magyarországon. 1930.
16. Elemy Klára: Rudolf király kora Magyarországon. 1930.
17. Gottesmann Jolán: Művelődéstörténeti tanulmány I. Ferdinánd törvényei alapján. 1930.
18. Szalkai Zoltán : Széchenyi reformkora. 1931.
19. P. Boros D. Fortunát: A csíksomlyói 32 confrater. 1932.
20. Buday Kálmán: Báthory István erdélyi fejedelemsége. 1932.
21. Tápay-Szabó Gabriella: Szeged erkölcsi a XVIII. században. 1933.
22. Devich Andor: Társadalom és művelődés Miksa király magyar törvényeiben. 1934.
23. Laczkovits László: Alberik világkrónikájának magyar adatai. 1934.
24. Halmai István : I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemsége. 1934.
25. Hunya Sándor: Endrőd története a gyulai uradalomban. 1934.
26. Dobozy Hajnalka: Királynéink az Árpád és Anjoukorban. 1934.
27. Gregorich Mária: A bori és borfői Bory család és levéltára. 1935.
28. Farkas László: Kézai és a magyar krónikák. 1935.

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevezetés	— — — — —	5 oldal.
I. A HUN KRÓNICA EREDETE	— — —	8 „
1. A hun krónikának Kézainál régibb voltát vitató vélemények	— — — — —	10 „
2. A hun krónika szerzője Kézai	— —	25 „
II. A MAGYAR KRÓNICA EREDETE	— —	39 „
1. A magyar krónika őse Kézai előtt keletkezett	— — — — —	42 „
2. A Sambucus kódex szövege az eredeti Kézai-féle magyar krónika (?)	— —	70 „
3. A magyar krónikák alapja a Kézai-féle kis magyar krónika	— — — — —	82 „
Irodalom	— — — — —	87 „
Eddig megjelent dolgozatok jegyzéke	—	90 „
Életrajz	— — — — —	91 „

X B 206602

Felelős kiadó: FARKAS LÁSZLÓ Kiskunhalas.
NYOMATOTT AZ „ÁPRÁD”-NYOMDÁBAN, SZEGED, (TISZTI PAVILLON.) T. 33-70.
NYOMDÁÉRT FELEL SZITTNER JÁNOS.
